

INTRODUKTION TILL

ekofeminism

Lotta Hedström

RAPPORT 3: Tema feminism – 2007

Den gröna idéverkstaden Cogito

Introduktion till **Ekofeminism**

Lotta Hedström

**»The ultimate result of
unchecked, terminal patriarchy
will be ecological catastrophe or
nuclear holocaust«**

PETRA KELLY

Lotta Hedström, 2007

Introduktion till Ekofeminism

RAPPORT 3: Tema feminism

© Lotta Hedström och

Stiftelsen Cogito – Den gröna idéverkstaden

Omslag, och layout: Lasse Nilsson, yaform

ISSN 1653-2783

Tryck: W&D – 2007

Innehåll

Om författaren / Förord	4
1. Introduktion	8
2. Idéhistoriska rötter, förelöpare och paralleller	12
<i>Det filosofiska förhållandet mellan Manligt och Kvinnligt</i>	13
<i>Vitalism och hermetik</i>	14
<i>Kristendomen och dess motrörelser</i>	17
<i>Feminism</i>	21
<i>Ekologismens uppvaknande</i>	24
<i>Ekofeminismens födelse</i>	27
3. Teorin – Ekofeminismens idéinnehåll	29
<i>Adderade ismer?</i>	29
<i>Patriarkatets världsuppfattning och kvinnosyn</i>	30
<i>Dominansteorin och intersektionalitet</i>	32
<i>Dualism mot Mångfald</i>	34
<i>Miljöetik</i>	37
<i>Produktion och ekonomi</i>	40
<i>Sammanfattning av normativa idéelement i Ekofeminismen</i>	47
4. Praktiken – Ekofeminism som politisk kraft och rörelse	48
<i>Politiskt verksamma partier</i>	48
<i>Globalisering underifrån</i>	52
<i>Kvinnligt grönt ledarskap</i>	53
<i>Utomparlamentarisk ekofeminism</i>	56
<i>Två nutida ekofeminister</i>	57
<i>Fred lika med miljö?</i>	59
<i>Bistånd och utveckling</i>	62
5. Kritik mot Ekofeminismen	64
<i>Kvinnan närmare Naturen?</i>	64
<i>Tudelad historieskrivning</i>	65
<i>Andlighet och mysticism</i>	66
<i>Särartsfeminism</i>	67
<i>Odemokratisk, socialistisk och antiintellektuell...</i>	69
6. Slutsatser – Vad tillför ekofeminismen?	71
Referenser och ordförklaringar	76
Noter	78

Om författaren

LOTTA HEDSTRÖM är född 1955. F d lärare, rektor, biståndsarbetare, bondmora, förvaltningschef, Miljöpartiets språkrör 1999-2002, riksdagsledamot (mp) 2000-2006. Idag styrelsemänniska och fri debattör med inriktning på hållbarhet, fred, demokratiutveckling, lokal ekonomi,

kvinnligt deltagande och fattigdomsbekämpning.

Förord

DET FANNS EN TID då nästan alla svenska politiska partier kallade sig »feministiska«. I början av 2007 verkar det vara mycket länge sedan, trots att de flesta kommentatorer bara för ett år sedan trodde att feminism på olika sätt skulle bli ett huvudtema under 2006 års valrörelse. Nu vet vi att feminism blev ett icke-tema. Så kan det gå på maktkampens spelplan där opinionsmätningar och partistyrka spelar oändligt mycket större roll än långsiktigt tänkande och ideologiska målsättningar och samhällsvetenskapliga analyser av samhällsutvecklingen.

Det hindrar dock inte den gröna idéverkstaden Cogito från att fullfölja ett projekt som vi länge planerat. Vi har under en längre tid diskuterat hur vi kunde bidra till en vidareutveckling av debatten om feminismens innebörd och relevans för politik och samhällsutveckling. Efter många uppslag fastnade vi till slut för det som i efterhand kan tyckas vara uppenbart – att en grön idéverkstad borde granska och introducera den form av feminism som till namnet kan tyckas ha en särskilt intim relation till grönt tänkande – nämligen »ekofeminism«.

Detta betyder inte att »ekofeminism« skulle utgöra någon sorts etablerad partidoktrin för gröna partier, vare sig i Sverige eller i andra länder. Som Lotta Hedström visar är så inte fallet. När miljöpartiet drogs igång efter kärnkraftsomröstningen 1980 var idén om absolut jämställdhet, praktiserad i det nya partiet via kvotering enligt 50/50-principen och varvade valsedlar, en självklarhet som ingen kom på tanken att behöva motivera med någon teori, feministisk, ekologisk eller annan. Vi som tog initiativ till partibildningen kom huvudsakligen från en generation som både tänkte och levde mer befriade från genusbarriärer och könsrollsfördomar än någon tidigare generation. Som co-secretary i European Greens under åren 1984-89 kunde jag se att detsamma gällde nästan alla dåvarande gröna partibildningsförsök, huvudsakligen nordvästeuropeiska.

De gröna var inspirerade av den nya kvinnorörelsen, typ danska rödstrumpor, som förkunnade att »det privata är politiskt«. De flesta gröna började som »praktiker«, de odlade ekologiskt, byggde om hus och bilar för att göra dem energisnåla och miljövänliga – och de försökte leva jämställt. Men mycket av det som var självklarheter

för de gröna veteranerna i Västeuropa och de så kallade »Nya Europa« (typ USA, Australien, Nya Zeeland), behöver ofta förklaras för dem som försöker bilda gröna partier i en annan tid och i en annan del av världen.

Sådana tendenser fanns redan när det gröna budskapet spreds till Sydeuropa. Där kunde man hitta partibildningar som leddes av manliga macho-typer som kunde kännas igen från 70-talets vänstergrupper. På liknande sätt har det ofta varit i de f d kommunistländerna i Östeuropa. I Latinamerika, Asien och Afrika är bilden mer splittrad, vilket visas av framträdande positioner för gröna kvinnor, som den tillfångatagna presidentkandidaten Ingrid Betancourt i Colombia, Vandana Shiva i Indien och Wangari Maathai i Kenya (de båda sistnämnda närmare presenterade i Lotta Hedströms bidrag).

Det finns, som sagt, knappast någon väletablerad grön partidoktrin kring »feminism« utan flera olika tankeströmningar. En del gröna har haft en tendens att se kvinnor som naturgivet miljövänligare än män och därför velat bevara och stärka en traditionell kvinno-
roll. Andra har med samma »biologistiska« utgångspunkt tvärtom velat att kvinnor skulle ta över makten i samhället och hävdat att kvinnor som makthavare automatiskt skulle styra på ett mer miljövänligt sätt. Men också många som inte tror på biologisk eller naturgiven miljövänlighet har menat att tusentals år av socialt konstruerad könsrollsuppdelning har gjort att de flesta kvinnor, eller kvinnor som kollektiv, i dag och för överskådlig framtid är uppfostrade, socialiserade, till ett mer miljövänligt och kvalitativt tänke- och handlingssätt och att det därför främst är av kvinnor en grön omställning kan genomföras.

Slutligen finns det naturligtvis många gröna aktivister som inte alls tror på någon relation mellan kön/könsroll å ena sidan och någon särskild benägenhet till prioritering av miljövänliga och kvalitativa värden å den andra. För dem är jämställdhet ett resultat av en demokratisk grundsyn utan särskilda ekologiska aspekter. Att det finns ett behov av fördjupad diskussion kring könsroller, genusperspektiv, jämställdhet och feminism inom den gröna rörelsen visas av att det under senare år hos betydande grupper aktivister uppstått behov av särskild könsbaserad organisering i form av kvinno- (och mans-) grupper eller mer utåtriktade kvinnoförbund, typ Gröna Qvinnor.

Denna skrift är inget försök till totalöversikt av alla former av feministiskt tänkande. Den syftar istället till att utgöra en INTRODUKTION till en speciell variant av feminism som inte brukar lyftas fram av andra och som ofta gör anspråk på att ha en särskild relation till grönt tänkande och grön politik.

Detta förord har lästs av Cogitos styrelse, jag har mottagit goda råd, men de tankar jag framför är helt mina egna.

PER GAHRTON
Ordförande i den gröna idéverkstaden Cogito

1. Introduktion

EKOFEMINISM ÄR INTE ett särskilt spritt eller känt begrepp i Sverige, och åsikterna om vad ekofeminism är och vad den står för går dessutom vitt isär hos det fåtal som alls refererar till den. Denna skrifts syfte är att ge en kort introduktion till ämnet och kanske åtminstone precisera vad ekofeminism inte ärcivilr. Trots att det är rikligt med Googleträffar på engelska för »ecofeminism«; 271 000 st, är de svenska träffarna för »ekofeminism« betydligt färre, bara 635 st¹.

För att få en utgångspunkt för vidare efterforskningar ser vi först efter vad den svenska Nationalencyklopedin, som den riksläkare den är, lär oss om ekofeminism:

» ..samlingsbenämning på de feministiska grupper som sätter miljön i centrum. Liksom radikalfeminism och anarkafeminism ser ekofeminismen det patriarkala samhället som destruktivt och eftersträvar i stället en kvinnlig och mera naturenlig ordning.«

Läser vi i Wikipedia, »den fria encyklopedin«, definieras ekofeminism så här:

»Ekofeminism är en social och politisk rörelse som förenar miljö med feminism och där det finns några aktuella kopplingar mellan djupekologi och feminism. Ekofeminister argumenterar för att det finns en relation mellan förtrycket av kvinnan och miljöns nedbrytning, och man utforskar intersektionaliteten mellan sexism, dominans över naturen, olika arter och olika yttringar av social ojämlikhet. En del aktuella verk betonar att det kapitalistiska

och patriarkala systemet baseras på det tredubbla förtrycket av Syd, Kvinnor och Natur.«² (Min översättning)

Notera att bägge referenserna utgår mer från vilka grupper som agerar, än från det sakliga idéinnehållet. Dessutom antyds att det finns någon sorts »kvinnlighet« ordning, men den specificeras inte, och till det ska vi återkomma.

Äkta jämställdhet, det vill säga kvinnlig frigörelse som når djupare än till regelnivån samt kritik av historiskt manlig dominans, är centrala element i ekofeminismen. Den vetenskapliga revolutionens och de patriarkala religionerna mentalitet kritiseras, eftersom de medger en långtgående objektifiering av andra människor och livsyttningar. De rättfärdigar både kvinnoförtrycket och naturens överexploatering. Det här är några av de centrala tema runt vilka en ekofeministisk analys – och praktik – rör sig.

Ekofeminismen är alltså civilisationskritisk, men också en akademisk diskurs som har en klar koppling till politisk verksamhet. Men den är samtidigt, och kanske ännu mer, en civil utomparlamentarisk aktiviströrelse. Ekofeminismen såg dagens ljus under slutet av nittonhundratalet och kan betraktas både som en gren av den gröna rörelsen eller som en del av feminismen, beroende på vilken utgångspunkt man väljer. För verkamma ekofeminister är den kategoriseringsfrågan dock av underordnad betydelse.

Man kan sammanfatta den historiska orsakskedjan så här: Strukturell och intersektionell³ diskriminering och nedvärdering av kvinnor och av naturens resurser i en

manligt dominerad värld synliggörs av både feminister, ekologister och ekofeminister i nämnd ordning. Förtrycket slår hårdast mot kvinnor men allteftersom i historien drabbas även mot naturen och miljön. Kvinnor är i många sammanhang mer i direkt samspel med naturen och därför varsammare med hushållning av resurser. Varsamheten och insikten uppkommer (troligen) inte av biologiska eller mystiska skäl, utan av praktiska. Ekofeminism blir då även att identifiera i vilka olika historiska sammanhang denna koppling varit en verkande och en väsentlig kraft i ett skeende, oavsett om aktörerna identifierat sig som »ekofeminister« eller inte.

Den följande genomgången gör inte anspråk på att vara varken fullständig eller vetenskaplig. Den är baserad på litteraturläsning och nätsökningar samt egna erfarenheter som grön aktivist och politiker. Avsikten är att sammanfatta de centrala tankeelementen och göra dem begripliga för en bredare krets i Sverige som kan tänkas komma i kontakt med begreppet. Jag vill främst söka visa på hur ekofeminismen finns i ett praktiskt tillämpat sammanhang.

I denna introduktion har jag inte gjort skillnad mellan ekofeminister och ekofeminismen, vilket kan vara en svaghet. Samtidigt visar det på ett grundläggande värdefullt drag, nämligen att ekofeminism som lära varken är eller kan vara en konsistent dogm. Jag anser att den inte heller bör vara det. Däremot finns det personifierade uttolkare av ekofeminism, det finns praktiker och åsikter som kan ses genom ekofeministiska glasögon och det finns människor som helt enkelt vill vara och som kallar sig ekofeminister. Valet av olika subjekt,

ekofeminism eller ekofeminister i texten, är således gjort med flit och helt efter min egen bedömning.

I slutet tar jag upp vilken kritik som framförts mot ekofeminism samt gör ett försök att besvara två centrala frågor:

- Varför upplevs ekofeminism ibland som en provokation, både av ekologister och av feminister?
- Vad nytt kan ekofeminismen tillföra?

Rapporten är uppbyggd kring många citat och hänvisningar till många olika verk. Syftet med det är att inspirera till eget och fortsatt studium. Inte bara genom läsning av de ekofeministiska nyckelverk som är samlade i en egen liten källförteckning, utan även att läsa historien och se nuet i ljuset av vad kontrollbehov och dominanstänkande ställer till med.

Tänk själv!

2. Idéhistoriska rötter, förelöpare och paralleller

INNAN VARKEN EKOLOGISMEN eller feminismen fanns i explicit form, återfinns självklart många olika uttryck för att tänka på manligt-kvinnligt och på naturen. Detta finns med i många olika sorters idétexter. Dessa uttryck kan dels rymma element av vad ekofeminism laborerar med, dels kan de visa på människors motreaktioner mot förhållanden som ekofeminismen också reagerat mot.

Motreaktionen blir ett retroaktivt bekräftande av den ekofeministiska civilisationskritiken, både historiska missförhållanden och i modern tid. Det kan vara i form av rent fysiskt försvar av kvinnors liv och hälsa, försök att förbättra kvinnans samhällsställning, försvar för olika »kvinnliga« värden eller försörjningsmöjligheter kopplade till naturen. Slutligen kan det handla om att värna vissa naturvärden i sig själva.

Genom idéhistorien går det ofta att spåra ett dualistiskt eller dynamiskt växelspel mellan olika motstående idéströmningar. En i detta sammanhang intressant polaritet går mellan dem som å ena sidan strävar efter *teknisk rationalitet* och vetenskaplig reduktion, och dem som å andra sidan bygger organiska och relationellt inriktade idékonstruktioner. Dialogerna mellan sådana storheter i olika epoker är till exempel Aristoteles och Platon, Newton och Leibnitz, Darwin och Lamarc, Freud och Jung, naturvetenskap och romantik, etc. Det visar på ett

spänningsförhållande i den västerländska tankeutvecklingen, som nästan verkar förutsättas för att man skall kunna kontrastera och begripliggöra en tanketradition.

DET FILOSOFISKA FÖRHÅLLET MELLAN MANLIGT OCH KVINNLIGT

Dessa dualistiska par rubriceras inte sällan i termer av »kvinnliga« respektive »manliga« förhållningssätt, även om just kvinnliga filosofer, tänkare och religionsstiftare vanligen lyser med sin frånvaro så långt tillbaka det finns skriftlig dokumentation. Framför allt skulle denna historiskt dualistiska, eller möjligen dialektiska dialog, visa att trots att den gångna tretusenårsperioden varit manligt dominerad, så har dess strävan efter »rätlinjighet« ändå hela tiden mötts av olika försök att omdefiniera världsbilden, mot mer »organiska« eller »cirkulärt« inriktade uppfattningar.

Resonemangets poäng ligger inte i att män skulle ha ett genetiskt betingat eget sätt att tänka, för det kan lika väl vara produkten av en mångtusenårig kulturpåverkan. Men de facto har makt och vetenskap ojämeförligt oftare utövats av män och präglat den västerländska historiens förhärskande tankemönster. Det märkliga är att dualism som intellektuellt angreppssätt i sig blir »manligt« präglat, medan kontinuitet, organiskt synsätt och holism skulle vara dess »kvinnliga« motpol, om paradoxen tillåts. Orden manligt och kvinnligt är här verkligen dubbelt problematiska i alla kända dimensioner, det medges, men tjänar resonemanget ändå rätt väl, eftersom vi alla fortfarande är inbanade på att förstå utifrån en sådan kontrastering.

Och kanske är det en vinst att använda dualiteter just av pedagogiska skäl. Kontrasteringen skapar större förståelse av de enskilda ingående elementen. Kontrasteringen kan antingen ske i form av ett antagonistiskt uteslutande i ett rent motsatsförhållande: ett antingen/eller. Eller så sker den som en vänskaplig dialog.

En tredje variant är den hegelska dialektiken där »motsatsernas enhet och kamp« sammansmälter när den kvantitativa ökningen kulminerar i ett språng och skapar en ny kvalitativ syntes, ett nytt avstamp.

Slutligen har den taoistiska, dynamiska yin- och yang-krafternas samverkan också varit ett fungerande sätt att handskas med motsatspar i många tusen år, vid sidan av västerlandets varianter. I yin- och yangmodellen både förutsätter motsatserna varandra, avlöser varandra och inbegriper varandra. Den modellen kan tills vidare få vara en god illustration av det organiskt-holistiska anslag som vitalister och därmed ekofeminister hellre laborerar med, än det snäva dikotomiska antingen-eller.

VITALISM OCH HERMETIK

Vitalism och hermetik⁴ var tankerörelser som riktades mot en överbetonad rationalitet, en romantisk motreaktion kan man säga. De hade sin höjdpunkt under 1600-talet och var dynamistiska repliker på den mekaniska världsbild som präglade Upplysningens vetenskapsbygge. Om den mekaniska världsbilden som lett till industrialiseringen och det »moderna projektet« finns mycket mer att säga än vad som kommer att rymmas inom ramen för denna skrift. Två av dessa den moderna vetenskapens mer välkända grundläggare måste ändå nämnas: filosoferna Sir Francis Bacon

och René Descartes. Enligt dessa tänkare går i princip hela verkligheten att förklara i tekniskt-mekaniskt rationella termer. Framför allt är den påverkbar som ett objekt för vetenskaplig examination eller manipulation.

Mot den mekaniska världsbilden argumenterade vitalisterna att naturen är intelligent och meningsfull, ett subjekt i sig. Den skapar sina egna organiska system och är självförbättrande genom intelligent anpassning. Inte med kamp som övergripande strategi, utan med samarbete. En livgivande, högre princip tänks stå över de enskilda mekaniska delarna i materien. Därför blir helheten mer än bara summan av delarna. *Paracelsus*, *Johann van Helmont*, *Henri Bergson* och *Hans Driech* brukar rubriceras som vitalister och de återfinns i historien under olika perioder och under ett ganska långt tids-
spann. Bergson, till exempel, betonade intuition, skapande och upplevelse, som reaktion på den vetenskapliga positivismens sterila metoder.

I modern tid hittar vi också forskare som kan fogas till vitalisternas skara. Den fysikaliske kemisten och nobelpristagaren *Ilya Prigogine* beskriver ett »kreativt universum« med dess »dissipativa« strukturer⁵. Multigiganten *Erich Jantsch* från Wien och Berkeley och en av Romklubbens grundare är en annan. Han skrev om ett »självorganiserande universum« och betonade ett helhetsperspektiv med sammanvägning av både naturvetenskap och humaniora. Båda är exponenter för de mer eller mindre vitalistiska förhållningssätt som idag betecknas som holistiska eller holografiska.⁶

En ytterligare annan typ av manlig-kvinnlig dualitet finns representerad hos en av den nya kvantfysikens

mest kände världsbildsuttolkare; Fritiof Capra. På ungefär samma sätt som vitalisterna sätter han upp en »organisk« världsbild mot en »mekanisk«, men i en holografisk kontext, det vill säga inom ett sammanhållet helt. Han skildrar universum som en sammanhängande helhet med ömsesidiga beroendeförhållanden, vilket det också finns tydliga drag av i den ekofeministiska världsbilden. Utan att han drar rent ekofeministiska slutsatser, kommer han dem mycket nära när han skriver:

»För närvarande är vår inställning alltför yang, för att än en gång använda kinesiska termer, alltför rationell, manlig och aggressiv (...) Jag tror att den världssyn den moderna fysiken pekar fram emot är oförenlig med vårt nuvarande samhälle, som inte återspeglar de harmoniska inbördes samband vi ser i naturen. För att nå en sådan dynamisk balans behövs det en radikalt annorlunda social och ekonomisk struktur, en kulturrevolution i ordets sanna bemärkelse. Hela vår civilisations överlevnad kanske beror på vår förmåga att lägga oss till med vissa av den österländska mystikens yin-attityder, att uppleva naturens helhet och konsten att leva i harmoni med denna.«

»FYSIKENS TAO«

Hur ekologiskt tänkande är helhetsinriktat kanske han vill fänga när han skriver:

»Ekologiskt tänkande är kontextuellt och kontext är mening.«⁷
(Min översättning.)

»TURNING AWAY FROM TECHNOLOGY«, ANTOLOGI

Det vitalistiska-hermeneutisk-organiska förhållningssättet med en inneboende livskraft bortom materien, präglar i

hög grad också dagens ekofeminister. De ger ett samlat svar på efterkrigstidens ekonomistiska tillväxt- och framstegsjakt med fortsatt kvinnoförtryck och accelererande rovdrift på naturen och våra gemensamma resurser. Andra krafter har visserligen också responderat kritiskt på samhällsutvecklingen, men i mer specifik bemärkelse.

KRISTENDOMEN OCH DESS MOTRÖRELSER

I studiet av historien måste man också identifiera Vatikanens inflytande på den västerländska kristna idévärlden och på människors tankar och föreställningar, som alltsedan två årtusenden är mycket starkt. Den första romerska kristenhetens självpåtagna enkelhet övergavs tidigt, och därefter påbjöds det i kyrkomöte efter kyrkomöte en direkt negativ syn på både kvinnan och naturen. Dessa två yttringar av skapelsen, menade Vatikanen och senare även protestantismen, står båda i förbund med mörkret och ondskan och måste därför tuktas. De kvinnliga praktiker som innehöll örtkunnande, botande och en andlig inriktning som var mer inriktad på Moder Jord än på Herren Gud, var ett uppenbart hot mot makten, kyrkan och den rådande ordningen. Följande citat från den tidiga kristendoms stiftare har samlats av Birgitta Onsell i *Galna Gudar och Glömda Gudinnor*:

»Mitt kvinnohat är utan gräns. Förbättra kvinnan, eller låt i annat fall mig fritt få trampa hennes huvud under min häl.«

KYRKOFADER CLEMENS AV ALEXANDRIA (ÅR 150 – 216)

»Vilken stor olycka måste det inte vara för en stad i vilken kvinnorna riva till sig männens åligganden!«

LACTANTIUS, »DEN KRISTNE CICERO« (ÅR 250 – 317)

»Barnen bör älska fadern mer än de älska modern«

THOMAS AV AQUINO, KATOLICISMENS

FRÄMSTE NORMGIVARE (1225 - 1274)

»Reglementet och herraväldet tillhör mannen. Däremot måste hustrun sitta hemma och vara bunden till sitt hus, enligt Paulus i Titanierbrevet 2:5«

MARTIN LUTHER, PROTESTANTISMENS STORE

OCH NORDEUROPA S REFORMATÖR.

Självklart ledde sådana trista och nedvärderande påbud till både spontana och organiserade revolter. Dessa i sin tur ledde till två av historiens värsta folkförbrytelser – inkquisitionen mot kättare på 1200-talet och brännande av upp till en miljon förmenta häxor under 1600-talet i Europa. Kvinnan skulle enligt kyrkan vara blott ett barnafödande »käril«, en behållare, för mannens säd. Naturen och de naturliga drifterna – inklusive den otyglade sexualiteten – hotade mannens, äganderättens och maktens hegemoni. De rörelser som reagerade på de omfattande repressalierna som Vatikanen iscensatte mot andra uppfattningar och praktiker kan utan ansträngning tolkas som både vitalistiska, hermetiska och feministiska uppror. Inkquisitionen och häxbränningen var uttryck för både åsiktsförföljelse och kvinnoförföljelse, blott nödtorftigt skylt bakom vetenskap och religion.

Filosofen en masse hjälpte kristendomen att bevisa att världen var och skulle förbli delad och könen separerade. Det fanns till och med en ren dikotomi, en klyfta,

mellan det manliga och det kvinnliga, natur och civilisation, kropp och medvetande. Inte någon dialog, dualitet, dialektisk symbios eller långt mindre taoistisk komplementaritet, utan en riktig avgrund. Värderingen av dessa två hemisfärer – världshalvor – var också given: det manliga/civiliserade/mentala var godhet, överhöghet, ljus och ordning, medan det kvinnliga stod för ondska, mörker, låghet, natur och kaos. Mer om konsekvenserna av detta synsätt nedan i avsnittet om *Carolyn Merchant*.

Den monoteistiska religionens uppfattning om Gud som en man och om samhället som arena för maktutövande av Guds manliga ställföreträdare på jorden är inte bara en utgångspunkt i kristendomen, utan präglar även de andra abrahamitiska religionerna, judendomen och islam. Den är dessutom levande kulturell praktik i stort sett i de alla mänskliga samhällsbildningar som rättfärdigar sig med religion.

Mannen som skapelsens krona och herre blev kanske mest uttalad under den viktorska eran, menar historikern *Donald Worster*. Han skildrar hur den otyglade vildens motbudande naturtillstånd sakta utvecklas till civilisationens västerländska och ljusa höjder. Det skedde inte bara tack vare det industrialiserade, missionerande och koloniserande England, utan framför allt genom dess fysiskt levande och verksamma män.

Worster spårar tydligt dominantänkandet och hur baconianerna inom vetenskapen övertog kristendomens antropocentriska⁸ hållning. En fallenhet och ursäkt för imperialism följer lätt på denna hållning. Han belyser vilken syn en av Englands och vetenskapens stora män;

Charles Darwin, visade genom betonande av konkurrens och utslagning som naturens urvalsmekanismer i sitt epokgörande arbete. Denna syn har tyvärr använts som modell och stilbildare för diverse ideologi och politik och banat väg för koloniseringen, dominans av andra arter och för människans/männens rätt till erövring över huvud taget.

»Darwin själv skulle ha kunnat rättfärdiga utplånandet av orangutangen.«

D. WORSTER, »NATURES ECONOMY«

I England fanns på 1600-talet det prestigefyllda och ännu verksamma *The Royal Society*. Det tog på sig uppgiften, enligt sin ledamot *Joseph Glanville*, att försvara sanningen, eftersom »den är chanslös när känslorna bär byxor och det feminina regerar«.

Dess intentioner var (och kanske är?) att upprätta »en maskulin filosofi så att människans sinne kunde adlas med kunskap om solida sanningar«, som forskaren *Inga Michaeli* sammanfattar det hela.

Som en sammanfattning av hur darwinismen väglett kolonisationen av världsdelar utanför Europa och hur framåtskridandets välsignelser banats väg för med manliga förtecken, anför *Worster*:

»...människans växande teknologiska överhöghet över naturen är bevis på det naturliga urvalet och framsteget i sakernas tillstånd.«⁹ (Min översättning.)

D. WORSTER, »NATURES ECONOMY«

FEMINISMEN

Feminismen är både som rörelse och idé äldre än ekologismen. Men *Simone de Beauvoir*, feminismens kanske största ikon, bär ett enda drag av ekologism, miljö-tänkande eller ens samhörighet med naturen. I sitt epokgörande arbete *Det andra könet* om kvinnan och feminismen menar hon snarare att det är frigörelsen bort från de naturgivna lagarna, till exempel tvånget till moderskap, som är kärnpunkten i den kvinnliga emancipationen. I ekofeminism är frigörelsen ett positivt återerövrande av det naturligt harmoniska. Modern civilisation är sedd som livsfientlig, och snarare en del av det patriarkala förtrycket av kvinnor. *Simone de Beauvoir* säger:

»Det mänskliga samhället är en antifysik – i viss mening är det mot naturen, det underkastar sig inte passivt naturens närvaro, utan övertar snarare för egen räkning kontrollen över naturen.«

»DET ANDRA KÖNET«

Feminismen som sådan brukar ibland delas in i tre vågor, där den första var rösträttskämparna och suffragetterna som på 1800-talet kämpade för kvinnors lika rättigheter till den offentliga sfären. Tack vare dessa kvinnors kamp tillerkändes kvinnor samma rättigheter som män rent juridiskt i många västerländska samhällen.

Den andra vågens feminism började på 60-talet, då många kvinnor vaknade upp till det faktum att de i praktiken ofta inte fick ta del av de lika rättigheter som lagen gav dem. Det var en bred och brokig rörelse med liberalfeminister, socialistiska feminister och radikalfeminister,

som alla lyfte fram olika aspekter av kvinnors underordning. Med tiden kom dock den andra vågen att ifrågasättas inifrån av feminister som ansåg att den trots allt var för enkelspårig. Svarta feminister och tredje världen-feminister menade att feminismen kommit att domineras av vita medelklasskvinnor och att andra gruppers erfarenheter och perspektiv inte fick tillräcklig plats i rörelsen.

Mångfald har blivit ett allt viktigare ord för feminister idag. I den tredje vågens feminism, som inspirerats av bland annat postkolonialt och poststrukturalistiskt tänkande, får kvinnors olikheter större plats än tidigare. Att göra upp med hämmande dualistiskt tänkande och göra plats för en mångfald av identiteter och sätt att leva, till exempel genom fokus på HBT-frågorna¹⁰ och frågor som rör etnicitet och rasism, har blivit viktigt för många feminister idag.

Ekofeminismen stammar från den andra vågens feminism, när kvinnor försökte förstå länkarna mellan militarism, sexism, rasism, klassförtryck och förtrycket av naturen. Den har sina rötter i fredsrörelsen och *Black feminism* med centrum i Nordamerika. Detta kan tänkas vara en förklaring till att ekofeminism också har sin största utbredning i den anglosaxiska kulturen. Idag omtalas ekofeminismen också som en del av den tredje vågens feminism, eftersom den lägger stor vikt vid ett icke-dualistiskt och poststrukturalistiskt förhållnings-sätt, något vi snart ska återkomma till.

Anarkafeminister är en feministisk sidogren med rötter i anarkismen, som har ett extra intresse för ekofeminismen. De har beflitat sig med hur ett samhälle med ansvarstagande via Direkt Aktion och frånvaron av for-

mellt och förtryckande ledarskap, skulle kunna se ut. Platta beslutsstrukturer öppnar exempelvis upp möjligheter för detta. Vad frigörs inte av kreativitet när ingen bossar en uppifrån, när i stället allas delaktighet och mångfald är det önskvärda?

Det här är tankar som tillsammans med anarkistvisionären och naturiakttagaren furst Kropotkins intresse för naturens samarbetsordning väl passar in i det ekofeministiska grundmönstret, även om anarkismen som sådan inte gör det. Anarkafeminismen tar även upp resonemang om att sexualiteten är ytterligare arena för maktkamp. En av de främsta anarkafeministiska företrädarna i Sverige, Pia Laskar, citerar Jaquelin Zita i en uppsats på nätet:

»Finns det någon sexualitet i sig – eller finns det blott något som kallas så, blir en fråga för sociala konstruktionister (som till exempel Michel Foucault). Feministiska sociala konstruktionister ser i sexualiteten en »källa till kulturell uppbyggnad av kön/genus och ett redskap för mansdominans.«

UR ESSÄN »SEXUALITET OCH MAKT«
PÅ WEBBTIDNINGEN MOTKRAFT

Så här skriver Pia Laskar själv också i samma essä:

»Makten formar oss således och verkar genom oss också genom våra sexuella handlingar – vilket är ett lösenord till att placera sexualiteten under den politiska luppen: sexualiteten som social konstruktion.«

Anarkafeminismen instämmer i den vetenskapskritik som kort berördes ovan. Ett avslutande citat från samma uppsats får belysa det:

»Om feminismen är en kritik av det objektiva perspektivet som manligt, är det också en kritik av vetenskapens standardnorm.«

Ett viktigt och bärande drag i all sorts kvinnorörelse har bestått av fredslängtan, icke-våld och antimilitarism. Uppenbart är att kvinnor genom historien uttryckt fredslängtan och antimilitaristiska ställningstaganden starkare än män någonsin gjort. Traditionen sträcker sig alltifrån *Lysistrate*, via de svenska anti-atombombskvinnorna på 50-talet, de nordamerikanska fredsaktivisterna på 60- och 70-talen, till dagens soldatmödrar i Israel, Tjetjenien, USA och Ryssland, liksom alla de kvinnor i Mellanöstern som söker civil dialog¹¹. Även inom ekofeministiskt tänkande är detta ett helt bärande drag, och de logiska skälen för det framgår av nästa kapitel.

EKOLOGISMENS UPPVAKNANDE

Under senare hälften av 1900-talet blev industrialiseringens skadeverkningar på natur, miljö och levande varelser alltmer uppenbara, om än till en början livligt förnekade eller bortförklarade. Debattörer, forskare och tänkare började på 1970-talet beskriva visioner om en annan samhälls- och produktionsordning med mer ekologiska förtecken. De kritiserade och analyserade också orsakerna till skadorna. Så småningom utvecklades en rad olika perspektiv på detta vilkas ofta betecknas som ekologism, environmentalism¹², djupekologi, ekosofi¹³ och humanekologi. Hädanefter refereras den sammantagna miljörörelsen till som »ekologismen«. I sin civilisationskritik ligger ekologismen nära delar av den frihetliga socialismen. Däremot har ekologister alltid markerat ett klart avstånd till auktoritär socialism på

grund av dess syn på centralism, totalitarism och materialism. Socialismen och den gröna rörelsens olika schatteringar förutsätts vara kända av läsarna och får därför här ingen närmare presentation.

Däremot behöver den gröna rörelsens dubbla natur noteras. Den är både aktivism och opinionsbildningskraft samt ett framväxande parti inom parlamentariskt beslutsfattande. Denna levande koppling mellan etablissemang och utomparlamentarisk mylla av aktivism och idéskapande, brukar framhållas extra mycket av de gröna som ett villkor för sitt existensberättigande. Som rörelse är den radikal, men däremot inte möjlig att bestämma längs axeln revolutionär/reformistisk, som man brukar göra med olika socialistiska grupperingar. Den är klart icke-våldsinriktad, så om de gröna är revolutionära är de det i så fall bara i mental bemärkelse. I dag finns gröna partier i alla europeiska länder, på alla kontinenter och representerar i många av världens parlament.

En av förgrundsgestalterna inom ekologismen som bör nämnas här är norrmannen *Hartvig Sætra*. Han var en norsk socialist och skribent, verksam under 1970- och 80-talet. Han talar om »den gode husbondens ekologi«. Hans civilisationskritiska, och på den tiden banbrytande, arbete förbisåg kanske inte direkt värdet av husmoderns insatser, men valde ändå med tidens slentrian att uttrycka sig på det viset. Men han kritiserar tillväxtfilosofin, överutnyttjande av naturresurser, arrogans mot utvecklingsländer och ohejdad konsumism på samma sätt som ekofeminister gör. Han är snubblande nära att göra en feministisk koppling när han ställer de försummade »reproduktiva« produktions-

formerna mot de destruktiva och »extraktiva«¹⁴, för att citera hans egna ord. Men han gör aldrig kopplingen till kvinnors situation och blir på så sätt ett belysande exempel på hur den gröna rörelsen i stort också dåligt förmått se och göra det.

En som däremot såg husmodern, och tillskrev henne hushållande, sparsamhet och varsamhet, var den svenska journalisten och författarinnan Elin Wägner som var verksam fram till 1950-talet. Med sitt starka fredspatos, sin gröna praktik och sin tidiga insikt om historien före patriarkatet, måste hon sägas vara den första svenska ekofeministen. Hon levde sin utopi och i sina böcker skrev hon om de djupa sambanden mellan kvinnors underordning, behovet av fredssträvanden och om naturens balans. Andligt sett hade hon också en ny treenighet som skulle kunna ersätta, eller möjligen komplettera, fader-son-ande, nämligen moder-dotter-jord. Hon använde dock själv aldrig ordet ekofeminism. Hon skriver istället att »härskarsamhället« vid tiden för Hellas och patriarkatets historiska framstigande, erövrade och utplånade vad hon benämner »moderåldern«.

De mest framträdande feministiska företrädarna i Sverige i dag får man säga återfinns inom Feministiskt Initiativ. I det program det gick till val på 2006 finns elva huvudrubriker, varav Miljöpolitik är ett. Det kapitlet är dock det enda som saknar underrubriker och som innehåller minst antal sidor i jämförelse med alla de andra. Kort sagt – feminister är inte alls automatiskt särskilt miljöinriktade.

EKOFEMINISMENS FÖDELSE

Varken ekologismen eller feminismen kan således sägas inrymma så många genuina element från varandras uppfattningar. Så när uppträder då syntesen ekofeminism först? Och är den explicita ekofeminismen helt tidsbunden, en renodlad produkt bara av det sena 1900-talet? Är det kanske svårt att hävda att ekofeminism skulle ha funnits innan vare sig ekologism eller feminism var några egna etablerade företeelser?

I uppslagsboken *Nya religioner*, under rubriken »feministisk andlighet« menar man att termen ekofeminism först myntades av Francois d'Eaubonne i Frankrike. Men det var den berömda konferensen »Kvinnor och miljö« i Berkely, USA, 1974 som utgjorde det verkliga avstampet. Det ekofeministiska kärnbudskapet ges i samband med det ett mycket kondenserat uttryck av Rosemary Radford Ruether i boken *New Woman, New Earth*, 1975.

»Kvinnor måste inse att det inte kan bli någon frigörelse för dem och ingen lösning på den ekologiska krisen inom ramen för ett samhälle vars grundmodell för relationer fortsätter att präglas av dominans. De måste förena kraven från kvinnorörelsen med dem från den ekologiska rörelsen...«¹⁵ (Min översättning.)

En stark ansats och en stark uppmaning, således. Vid den tiden hade den ekologiska rörelsen i världen vaknat på allvar, i bemärkelsen börjat etablera politiska partier. Det brittiska gröna partiet bildades först. Det är anmärkningsvärt att ett sådant kraftfullt och klartänkt uttalande som Ruethers inte blivit den historiska referens för den gröna rörelsen, som det förtjänar.

Elisabeth Hermodsson har i Sverige, efter Elin Wägner, varit en aktiv och uttalad ekofeminist, debattör, poet

och visdiktare främst under 1980-talet. Med milt ursinne har hon visat på den ekonomiska modernitetens fördärv. Hon återknyter både bakåt till Medelhavets förhistoriska moderkulturer och till utopistiska socialister. Hon häcklar ett stelbent, räddhågat kommunalpampsvälde med samma träffsäkerhet som hon skildrar dans på vajande gräsängder med guden Apollon. Hennes arena har mer varit konstens än den politiska debattens. Därför, och kanske även i brist på likasinnade partners i kulturvärlden, har hennes solklart ekofeministiska ansats förklingat mer obemärkt än den förtjänat.

3. Teorin – ekofeminismens idéinnehåll

DET FINNS ETT ANTAL särdrag som tillsammans bildar ekofeminismens idémässiga kärna. Här behandlas några av de viktigaste aspekterna. Ambitionen är att belägga dem med direkta citat från företrädare som jag vill hävda har ett ekofeministiskt perspektiv.

ADDERADE ISMER?

Socialdemokratin menar sig vara en naturlig förening av socialism och demokrati. Ekosofi är en förening av ekologi och filosofi. Historien är full av sådana förenade ismer – nykterhetsivrande fascister, kristna socialdemokrater etc. etc.

På samma sätt kan man se ekofeminism som en godtyckligt vald förening av två åsiktsmoduler: den om kvinnans strukturella underordning och den om behovet av större ekologisk varsamhet. Med den utgångspunkten skulle ekofeminism ha blivit till för att någon råkat få smak för just den här kombinationen, valt ut de två komponenterna och sedan bestämt sig för att förena dem.

Skapar detta i så fall ett mervärde och blir det till något som kan syntetiseras och bilda något större än summan av de ingående komponenterna? Svaret i denna rapport är att ekofeminismen inte är resultatet av ett godtyckligt sammanförande av fristående idémoduler. Den är snarare en ism som skapat ett mer-

värde i sin egen rätt och fungerar logiskt i kraft av verklighetens bevis, menar jag.

En annan fråga är om ekofeminismen mest är normativ – det vill säga förespråkar vad som bör vara, eller om den mest är deskriptiv, det vill säga talar om hur saker är. Svaret är att ekofeminism kan läsas ur båda dessa aspekter: både hur samhällets värderingar och struktur borde vara, samtidigt som den förklarar föreställningar och förhållanden i historien och i nuet. I själva verket är den kanske mest normativ, eftersom den utgår från en kritik av patriarkatets negativa värderingar och vill uppvärdera naturen, kvinnor, barn, djur, främmande folk och lägre klasser. Ekofeminismen betonar alltings samhörighet.

PATRIARKATETS VÄRLDSUPPFATTNING OCH KVINNOSYN

Det är till stor del de patriarkala tankestrukturerna som präglat sättet att förstå omvärlden, både samhället och naturen. Därför organiseras av samhället fortfarande på det hierarkiska, dominansinriktade och kontrollerande sätt som skissades i föregående kapitel.

Efter att bondesamhället i Europa gradvis avlöstes av ett merkantilistiskt, industrialiserat och urbaniserat samhälle, har kvinnans ursprungliga respekterade och mer jämbördiga ställning försvagats. Inte ens som barnaföderska var hon till sist längre suverän – manliga läkare med tång avlöste i början på 1900-talet slutgiltigt de oskolade jordemödrarna som samhällets obstetriska experter. Kanske började värdeomkastningen på allvar när den heliocentriska¹⁶ världsbilden på 1500-talet etablerats.

Fadersljuset, i form av solen däruppe, berövade Jorden/Modern dess centrala plats i universum. Modern i familjen detroniserades och kom att ses som lägre stående än Fadern. På köpet föll Naturen och allt jordiskt ner i kaos och vildhet, som behövde tyglas, kontrolleras och »civiliseras«. Av män.

Den som kanske bäst skildrat denna historiska övergång, och samtidigt skapat ett historieanalytiskt verktyg, är vetenskapshistorikern och ekofeministen Carolyn Merchant. Hon visar i boken *Naturens död* på ett sätt att läsa historien där Kvinnan och Naturen blivit förtryckta på samma sätt, med samma ideologiska förtecken och med samma sorts språkbruk. Samhörigheten Kvinna-Natur finner man därför främst genom att de två är de största huvudobjekten för det patriarkala förtrycket. Merchant gör en gedigen historisk genomgång av detta. Med start i hur romerska Plinius i sin *Naturalhistoria* beskriver gruvdriften i sexualiserande termer: »...vi tränger in i henne och letar efter skatter...« för hon läsaren framåt till Francis Bacons ohöjlda förtjusning över hur naturen verkligen borde manipuleras och behärskas. Bacon var för övrigt också verksam som domare i häxbränningsmål.

Som kuriosum kan även nämnas hans beskrivning i den mekanistiska utopin *Det Nya Atlantis* av hur planteringar och växtmanipulationen skulle kunna ske i människans tjänst. Något som trehundra år senare nästan helt förverkligats av modern GMO-teknologi.

Ett avslöjande Baconcitat ur Merchants genomgång, säger oss det mesta om hans och samtidens natur- och kvinnosyn. (Observera även verkets titel!):

»Jag är sannerligen kommen ledande naturen med alla sina barn till er för att binda henne i er tjänst och göra henne till er slavinna.«

»THE MASCULINE BIRTH OF TIME«

Med många citat visar Merchant att själva språkbruket avslöjar att dominantstänkandet på samma gång är riktat mot kvinnan och mot naturen. Det återfinns hos såväl filosofer, konstnärer som hos kyrkliga företrädare och ordvändningarna är ofta könliga och ibland rent erotiska.

Merchant ger istället sin lojalitet till den gränsöverskridande 1600-tals matematikern, diplomaten och filosofen *Wilhelm Gottfried Leibniz* och hans vitalistiska monadlära.¹⁷ Hon passar på att hävda att han inte alls fått den av *Giordano Bruno*, som man brukar påstå, utan av den bortglömda filosofen *Anne Conway*. Hon var en av dessa begåvade, och faktiskt också inflytelserika, kvinnliga vetenskapare och tänkare som måst grävas fram ut historiens frysskåp. Enligt Merchant förtjänar hon att aktivt återupprättas för att ges historisk rättvisa.

I antologin *Kön, makt och medborgarskap* finns också en genomgång av hur politiska filosofer sett på kvinnan. Åtta aktade filosofers budskap tolkas, med Engels sist i raden. De belyser hur det manliga könets särställning alltid varit ett fundament i konstruktionen av politiska system.

DOMINANSTEORIN OCH INTERSEKTIONALITET

Intersektionalitet är en genusteoretisk term som i dag betecknar korsande områden av förtryck och diskrimi-

nering. Främst mellan klass, etnicitet och kön, men också mellan åldrar. Nationella sekretariatet för Genusforskning skriver så här:

»Intersektionalitet fokuserar skärningspunkten mellan olika samhälleliga maktordningar som baseras på genus, etnicitet, nationalitet, sexualitet, klass, ras. Det är ett brett tvärvetenskapligt begrepp, men också en politisk term. Teoretiskt hör det hemma i traditioner som feministisk teori, postkolonial teori, queerteori och black feminism.«

Sekretariatet pekar på hur olika maktordningar konstruerar varandra och förstärker varandra. Modern genusforskning kan sägas ha kommit fram till samma slutsatser och identifierat samma problemförstärkning som ekofeminister gjort. I ekofeministisk litteratur tas dessa multipla underordningsmekanismer ofta upp som en helt central konsekvens av manssamhället. På webbportalen www.ecofem.org finns till exempel följande definition, som visar på detta:

»Ekofeminism är den sociala rörelse som betraktar förtrycket av kvinnor och naturen som sammankopplat. Det är faktiskt en av de få rörelser och analyser som verkligen för samman dessa två rörelser. Nyligen har ekofeminismen utvidgat sin analys till att omfatta banden till sexism, dominans över naturen (inkluderat djuren) och även rasism och social ojämlikhet. Därför förstås den bäst som en rörelse mot sammankopplade förtryck beroende på genus, ras, klass och naturen.«¹⁸ (Min översättning.)

Den europeiska kolonisationen av resten av världen under 1600-, 1700- och 1800-talen är en följdriktig

konsekvens av den patriarkala dominanskulturen. Hur hela världen blir objekt för erövring får en träffande skildring av Sandra Harding i *The Science Question in Feminism*. Hon landar där i slutsatsen att det i Afrika fanns en delad omsorgsrationalitet hos båda könen innan kolo-nialismen slog sönder de gamla strukturerna. Den moderna feminismens debatt om man-mot-kvinna, liksom den afrikanska frihetsrörelsens debatt om vit-mot-svart, kunde i stället samfällt mynna ut i »vit man i borgarklass ställd mot alla oss andra«.

Jag menar att det är just detta flerdimensionella helhetsgrepp över patriarkatets många olika förtrycksformer utifrån ett kontroll- och dominans-tänkande som ger ekofeminismen dess verkliga värde. Både som en beskrivning och som ett verktyg för förändring.

DUALISM MOT MÅNGFALD

Det ovan beskrivna har sin tankemässiga grund i den dikotomi mellan man/kvinna, ordning/kaos etc. som beskrevs i kapitel 2. Denna förkärlek för att alltid ställa upp allting i dualistiska par, i eviga polariteter och motsatser, är menar jag, det verkligt stora problemet inom så gott som all västerländsk filosofi. Det låser tanken och tvingar fram jämförelser, obehagliga val eller snäva lojaliteter. Därför är själva sättet att kontrastera saker som antingen-eller, det vill säga varandra uteslutande, ett genomgående intellektuellt missgrepp, och utgör dessutom själva grunden till att kvinna ställs mot man, natur mot civilisation etc. Det bäddar för strävan till makten över något, liksom för behovet att vinna, kontrollera och dominera.

Istället kanske ett mildare förhållningssätt av både-och, en holism med inklusivitet och flytande gränser, bättre skulle tjäna människan, naturresurserna och samhällsbygget. Ekofeministen Charlene Spretnak behandlar detta ingående i uppsatsen *Radical Nonduality in Ecofeminist Philosophy*, men kallar det även ekologisk postmodernism. Hennes definition på icke-dualism lyder:

“Ett dynamiskt system av relationer i vilka vilken som helst manifestation samtidigt fungerar som en distinkt del och som det obrutna hela. Dessa delar är inte härledda ur helheten, och inte tvärt om heller. Varje aspekt konstituerar den andra.»¹⁹
(Min översättning.)

Onekligen ganska likt både Capras holografiska paradig, Leibnitz monader och Prigogines kreativa universum, vilka antyddes i ett föregående avsnitt.

Spretnak berör också den ömsesidighet och interdependens²⁰ som ett »utvidgat själv« leder till.

Inom djupekologin finns en föreställning, bland annat artikulerad av Arne Naess. Han menar att det är möjligt att överkomma sin avskildhet från naturen och istället identifiera sig med den (och möjligen också med allt) genom att expandera egot. Liknande tankar finns för övrigt även i buddhistiska riktningar där de leder till ställningstaganden om icke-våld.

Genom den här typen av enhets-, helhets- och samhörighetsresonemang blir också bejakandet av mångfalden viktig, därför att alla yttringar av naturens former upplevs som värdefulla och hör ihop med en själv. De är aspekter och delar av det obrutna självet och därmed värda all respekt,

precis som självrespekten är en form av respekt för andra och för skapelsen. Kontinuumet, verklighetens odelbarhet, innebär att alla fenomen existerar parallellt med, inte istället för, enskildheterna. Upplevelsen av diskontinuitet, avskildhet eller separation är på så sätt blott ett bedrägeri av perceptionen, avrundar Spretnak. (Det i sin tur låter väldigt likt hinduismens beskrivning hur verklighetens hinna, *maya*, bara är ett bedrägeri som beslöjar den sanna verkligheten...)

Mångfald, respekt och samhörighet bäddar i sin tur för de normativa politiska ställningstaganden som ekofeminister gör för demokrati, icke-diskriminering, fred, mänskliga rättigheter, jämlikhet mellan människor och livsformer samt inte minst mellan könen. Carina Lundmark, statsvetare från Umeå, pekar på en central punkt när hon i sin avhandling »Ecodemocracy« skriver:

»Ekocentrismen ifrågasätter den överordnade positionen för människan gentemot naturen. Även om människan ses som en del av naturen snarare än dess herre, förnekar den inte att vi har unika egenskaper, till exempel sådana som gör det möjligt för oss att dominera, ja till och med manipulera naturen.«²¹
(Min översättning.)

Detta i grunden inklusiva förhållningssätt mynnar slutligen också ut i en vetenskapskritik, tidigare hastigt berörd i det förra kapitlet. Kanske har den tydligast fått sitt uttryck i den hermeneutiska²² ansatsen. Där får den medvetna tolkningens konst ersätta den ouppnåeliga objektiviteten. Man framhåller att det rena observerandet, utan inblandning av forskarens preferenser eller påverkan på det studerade objektet, är en omöjlighet. Eftersom allt hänger

samman är det inte möjligt att separera iakttagaren från det iakttagna. Därför kan och får heller ingen forskare eller tekniker använda andra varelser, inte ens djur (och enligt ekofeminism inte heller Naturen) för sina egna syften. Denna etik är ofta upprepad i filosofihistorien och i religiös etik. Vetenskapskritik med dessa förbehåll angående inklusivitet har också framförts av poststrukturalister, även om frigörelsemomentet inte har uttalats lika skarpt av dem som av ekofeminister.

MILJÖETIK

Ett område som rönt viss akademisk uppmärksamhet under senare år i Sverige är miljöetik.

I den nuvarande svenska akademiska världen verkar ekofeminism sorteras in som en miljöetisk gruppering, vilket kan ifrågasättas. Miljöetiska teorier systematiserar olika förhållningssätt mellan människa och natur och beskriver olika sätt att lösa konkreta miljöproblem. David Kronlid, forskare vid Uppsala och Trondheims Universitet är den ende akademiker som i Sverige gjort något större arbete om ekofeminism, men tränger som sagt in det i facket »miljöetik«.

I sin doktorsavhandling *Ecofeminism and Environmental Ethics*, träffar han emellertid kärnfrågan väl när han påstår följande:

»Om inte mäns dominans över kvinnor upphör kan inte heller människans dominans över naturen upphöra.«

Jämför Mary Rutherfords ekofeministiska startsignal i kapitel 2! Vidare säger Kronlid:

»Hållbar utveckling diskuteras i termer av miljömässiga, sociala och ekonomiska faktorer... Den miljömässiga dimensionen av hållbar utveckling berör bland annat miljöetiska frågor och inom miljöetiken finns en inriktning som huvudsakligen förs fram av kvinnor. Inriktningen kallas ekofeminism (eller ekofeministisk miljöetik) och det kan vara intressant att diskutera vad detta perspektiv kan bidra med till hållbar utveckling.«

Denna rubricering av ekofeminism som en gren eller en yttring av det nyligen fabricerade facket »miljöetik« känns lätt krystad. Akademierna handskas ofta reducerande med en anomali, som inte passar in i befintliga tolkningsmallar ifall man inte förmår ge det ett eget omstrukturerande och nytt fält.

Men med miljöetiska resonemang får man i alla fall en bra ingång till den för ekofeminism så relevanta diskussionen om ekocentrism²³ versus antropocentrism²⁴, som berördes ovan.

I en intervju i nyhetsbrevet Ecosensus om varför världen behöver mer av miljöetik, svarar David Kronlid så här:

»Jag tycker att antropocentrismen har orsakat mycket lidande och svåra problem. Jag tror att den viktigaste nackdelen med en antropocentrisk moraluppfattning är att den bidrar till att skapa en vana vid att inte reflektera över natur och andra djurs välbefinnande för deras egen skull.«

Därmed får man kanske tro att David Kronlid inte bara ägnat sig åt att skildra ekofeminismen, utan även personligen omfattar en viktig del av dess etik.

Ekofeminismen är icke desto mindre klart vägledad av etiska ställningstaganden. I sin normativa aspekt är rätt och gott för ekofeministen lika med hänsyn och varsamhet med natur och alla människor och varelser, samt ett aktivt bejakande av allt levande.

Till listan av etiska element som konstituerar ekofeminismens tankegod, bör omsorgen och varsamheten läggas. Varsamhet med det levande och en riktning mot omsorgsrationalitet snarare än mot teknisk rationalitet. Omsorgsrationalitet innebär att man i varje situation först ställer sig frågan:

– Hur mår allt som lever?

Och därefter, i andra hand, frågar man sig:

– Vad skall uppnås?

Då blir till exempel även djur betydelsefulla och framstår, liksom barnen, som ännu en av patriarkatets stora undertryckta grupper. En ekofeministisk praktik som inte inkluderar respekt och god omvårdnad av utsatta människor och tama och vilda djur är helt enkelt inte möjlig att föreställa sig.

Det finns fler aspekter och tillämpningsområden av ekofeminism som av utrymmesskäl inte får den genomgång den förtjänar i denna introduktion. Den kanske viktigaste och intressantaste bland dem, och som bara hastigast berörts i samband med anarkafeminismen, är hur patriarkatet handskats med manlig och

kvinnlig sexualitet. Ett mycket spännande område som om den hade släppts fram i alltför lustfylld och otyglad form självklart hotat all ordning, kontroll och äganderätt genom historien...

PRODUKTION OCH EKONOMI

Två områden som också måste nämnas handlar om kvinnors och naturresursers relation till den rådande patriarkala ordningen inom arbetslivet och inom ekonomin. I den marxistiska och senfreudianska traditionen formuleras sambanden mellan lönearbete, konsumtion och produktion som en alienationsprocess. Alienationsteorin beskriver hur de olika stegen i tillverkningskedjan alltmer separeras i tid och rum och mellan olika utförare, så att individen till sist inte längre känner samhörighet eller ansvar för sin produkt eller dess rester.

Inte heller konsumenten vet varifrån varorna kommer, vad de är gjorda av eller vem som gjort dem. Detta förhållande skapar ångest och främlingskap och gör människan mer till en produktionsfaktor i en allt mer abstrakt ekonomi, än till ett skapande och levande subjekt. Känslan av avskildhet i hela samhällskroppen växer. Detta har bekräftats och behandlas av psykoanalytiskt inriktade forskare och debattörer, till exempel av Erich Fromm i böcker som *Kärlekens konst* och *Att ha eller att vara*.

Den moderna nationalekonomin bygger i stor utsträckning fortfarande på just storskaligt tillväxt-tänkande med arbetsdelning och framåtskridande genom teknologiska vinster, rationalisering och världsvid och avreglerad handel. Därmed fortsätter skapandet av denna känsla av alienation. Urbana

konsumenter letar mer efter låga priser än efter kvalitet, medan de köpstarka vill ha dyra varor för att det ger dem social status. Ingen av grupperna tillverkar eller odlar någonting själva, utan de »köper« sina liv och identiteter. Vad det kostar i slitage på naturresurserna och på nerverna att upprätthålla status och konsumtionsnivå, verkar aldrig bli den hälso- och livsstilsfråga det borde.

I grenar av feminismen, men kanske framför allt i ekologismen och därför i ännu högre grad i ekofeminismen, finns denna kritik av den uppdelade och alienationsskapande produktionsordningen. Med ett grönt synsätt blir man definitivt inte lycklig av prylar och konsumtion. Jorden utarmas, anden utarmas och människan blir ensam, förfrämligad och avsnörd från livets viktigaste sammanhang. Dyrkan av tillväxt och pengar gör oss alla till sist fattiga och ensamma. Kvinnan får en underordnad ställning i produktionen när naturresurserna överexploateras. Rubbad ekologisk balans blir följd. Därför är föreställningen att man politiskt måste välja mellan jobb och miljö, som delar av vänstern ännu påstår, inte hållbar. Utan hållbart säkrad miljö får vi inga jobb och ingen livskvalitet alls!

Inte heller håller den socialistiska gamla prioritetsordningen streck med att klasskillnader skulle vara viktigare än könsskillnader, eller att prioritering av kvinnors frigörelse skulle innebära ett svek mot klasskampen. Ekofeminismen lär ju istället att det är samma kapitalistiska patriarkat som trycker ner både klass, kön och miljö. Detta tema av frigörelse från kapitalet kan ses som en viktig idémässig beröringspunkt mellan socialismen och ekologismen. En solidaritetens stafettpinne

som arbetarrörelsen räcker vidare framåt i historien till den gröna rörelsen, vägled av kvinnor.

Karen Warren kan sägas vara den som tillfört mest till den meta-ekofeministiska diskussionen, det vill säga den som samlat, redigerat och syntetiserat mest om ekofeminism. Hon argumenterar i sin digra antologi *Ecofeminism – Women, Culture, Nature* slående för varför ett system, den patriarkala kapitalismen, som så totalt misslyckats med att fördela välfärd, skapa jobb och på ett hållbart sätt nyttja naturresurserna och humankapitalet, antingen måste gå under eller ersättas av något mer funktionellt.

Helena Norberg-Hodge, svensk kulturanthropolog, har sedan 1978 noga både studerat och konstruktivt gripit in i hur den så kallade moderna ekonomin övertagit traditionella produktions- och levnadsmönster i den nord-indiska provinsen Ladakh. Hennes iakttagelser skildras i boken *Ladakh, den tredje vägen i Himalaya*, och rör hur dessa samband grovt bragtes ur balans runt 1975. Då kom turismen i större skala in i det lilla fredade bergslandet och inflytandet utifrån skapade missnöje, oro och interna konflikter. Den lokala ekonomins delikata samspel mellan människor, generationer och naturen urholkades. Kriminalitet, miljöföroreningar, arbetslöshet, urbanisering och sammanbrott av familjer blev ett oönskat resultat av penningekonomin inträde i en traditionell och ytterst resursbevarande och andlig kultur.

Sett genom Ladakhs och Norberg-Hodges lins, ställs begreppet »ekonomisk utveckling« på sin spets och utveckling i form av konsumtionssamhällets välsignelser förefaller inte helt uppenbara. Analysen går bland annat ut på att visa att kvinnornas centrala och värderade

ställning i ett sådant naturbundet och traditionellt samhälle har glidit över i ett utanförskap i övergången till det urbaniserade levnadssättet. Något av värde har gått förlorat på vägen.

»Under årens lopp har jag sett de starka utåtriktade kvinnorna i Ladakh ge plats för en ny generation av kvinnor, som är osäkra på sig själva och överdrivet upptagna av sitt yttre. Förr i tiden fick en kvinna också erkänsla för sitt yttre, men hennes kunnande var viktigare. Det var svårt att säga vilket kön som dominerade.«

»LADAKH, DEN TREDJE VÄGEN«

Konsten att bevara det bästa av det gamla och samtidigt dra nytta av friheter i en ny tid utan att romantisera, är vad Norberg-Hodges argumenterar för. Så här säger denna vinnare av det alternativa nobelpriset:

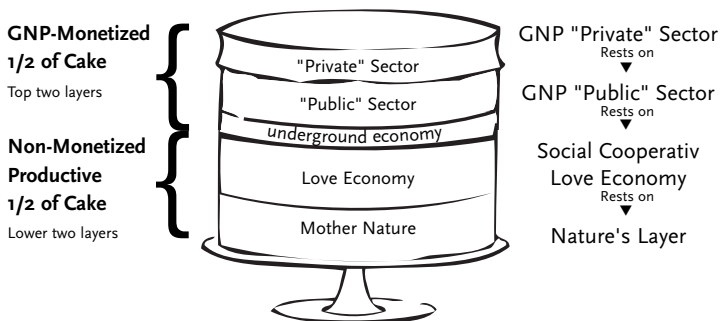
»I världen av idag finns det en växande medvetenhet om misslyckandena med den västerländska utvecklingsmodellen, och likaså en önskan om att finna mer människovänliga och ekologiska sätt att leva. Om Ladakh nu lyckas i att skapa en framtid för sig själv som bevarar grunderna för sitt traditionella förflutna kommer det bli ett inspirerande exempel på hur alla de olika elementen för en ekologisk framtid passar ihop.«²⁵
(Min översättning.)

Hazel Henderson är ekofeminist, välkänd forskare i ekonomi, producent, författare och debattör. I boken *Building a Win-Win World* demonstrerar hon hur den moderna globala ekonomin inte är hållbar genom sin negativa påverkan på anställda, familjen, lokalsamhällen

och ekosystemen. Istället argumenterar hon för hur så kallade win-win-strategier kan bli norm på varje nivå när människor insett de sanna kostnaderna av ett kortsynt ekonomistiskt tänkande.

I en illustrativ modell visar hon på en alternativ och mer heltäckande syn på vad som är värdeskapande, det vill säga vad ekonomi egentligen handlar om. Föreställningen om att det blott handlar om pengar och att det bara inbegriper sådant som går att prissätta och budgetera, ifrågasätts. I fem sektioner, värdeskapande baser, som står på varandra i en hierarkiskt uppbyggd tårta, tagen från hennes hemsida, illustrerar hon detta så här:

TOTAL PRODUCTIVE SYSTEM OF AN INDUSTRIAL SOCIETY²⁶ (Layer Cake With Icing)

Första tårtsektionen finns i botten och visar hur allting vilar på Naturens värde, och utgör basen för alla de övriga. Utan naturresurserna och den fysiska omgivningen – inget liv, ingen produktion och ingen ekonomi överhuvudtaget.

På den vilar sedan den informella ekonomin, Henderson kallar den *love economy*. Den är inte prissatt, inte redovisad, men det frivilliga samarbetet mellan alla människor utgör ett enormt och alltför förbisett kapital. I den här sociala ekonomin finns till exempel hushållssektorn, ideellt och obetalt arbete i grannskap och föreningsliv mm. Efter dessa två grundläggande värdebaser tar den egentliga penningekonomin vid, den som är BNP-genererande.

Den tredje tårtsektionen är den offentliga ekonomin, det som skattefinansieras. Där finns visserligen stora nominella summor och bokföring och siffror tydliggjorda, men den har inget grundläggande motiv att gå med vinst. Den bär i hennes modell upp det fjärde lagret som är den privata affärssektorn. Inte tvärtom som den nyliberala dogmen menar. Där är det i högsta grad fråga om vinst, pengar och »rationella kalkyler«, som lätt kan ta över andra överväganden. Men goda värden och varor kan ändå produceras i denna sektor om de möter ett reellt behov hos människor och ges klara demokratiska ramar.

Den sista nivån i ekonomitårten är den tunna, men sockriga glasyren som ligger utanpå alla de andra lagren. Här huserar börsvälparna och finansvärldens knapptryckare. Blixtnabbt flyttas och manipuleras nominella summor, pengar, optioner, terminer, valutor

och andra mer eller mindre fiktiva värden. Denna transaktionsnivå kallar hon spekulationsekonomi och menar att den i princip bara är parasitär.

En poäng med modellen är att den har en vertikal axel som indikerar graden av kvinnlig inblandning i olika nivåer och graden av pengars inblandning. Ju längre ner i tårtan desto mer kvinnor verksamma, och ju högre upp desto mer pengar inblandade. Basen, det vill säga naturen, och kvinnors insatser i den informella ekonomin värderas så mycket lägre, trots att de bär upp resten av hela bygget. Status och de högsta lönerna tillfaller börslejonerna högst upp i toppen av hierarkin.

Henderson vill få oss att reflektera över vad som verkligen är värdeskapande och varför vi är så imponerade av den manliga, snäva definitionen på begreppet ekonomi. Grekiskans *oikos* – eko – betyder ju »huset«. Ursprungligen är ekonomi således läran om att vårda huset, att hushålla. Ekologi är därför läran om sambanden och relationerna i det levande huset.

Henderson har stort inflytande i många tankesmedjor, till exempel i berömda *New Economics Foundation*, och återfinns ofta som internationell debattör, konsult och kommentator om bland annat klimatförändringarna och USA:s energiineffektivitet. Nyligen kritiserade hon hur Nobelpriset i ekonomi devalverar Nobels intentioner och istället rättfärdigar mainstream-tänkande med förment vetenskapliga analyser. Istället för att Bangladeshekonomen *Muhammad Yunus*, som undersökt de viktiga positiva följderna av mikrokrediter i fattiga länder, fick fredspriset 2006, borde han ha fått just ekonomipriset, menar hon. Tyvärr gick det istället till en ekonom av konventionellt snitt.

EKOFEMINISMEN ÄR POSITIV TILL:

Uthållighet, långsiktighet
Kontinuitet, holism
Icke-polarisering, icke-dualism
Inklusivitet, deltagande
Självorganisering
Ömsesidigt beroende, relationsinriktning, samarbete
Omvårdnad, varsamhet
Praktisk handling
Respekt, vördnad, helighet
Hushållning, resursbevarande
Fred, icke-våldslig konfliktlösning
Nätverksbetonad jämlikhet, platta strukturer
Ekologisk balans
Bejakelse av mångfald
Likställighet mellan kön, ålder, etniska grupper, livsformer,
sociala klasser och sexuella läggningar.

EKOFEMINISMEN TAR AVSTÅND FRÅN:

Positivism
Reduktionism
Dominans, överdriven kontroll
Hierarkier
(etisk) Materialism (ej nödvändigtvis historiematerialism eller ontologisk materialism)
Konsumism
Dualism
Ekonomism
Separering
Kolonialism
Militarism

4. Ekofeminism som politisk kraft och som rörelse

JAG FINNER ATT DET ÄR mer intressant att lyfta fram fenomenet ekofeminism som en yttring av en folklig rörelse och en politisk praktik, snarare än som en renodlad teoretisk diskussion. Det finns många exempel att hämta på både inom- och utomparlamentarisk praktik. Rätteligen, det vill säga med de egna värdena bevarade, är dock ekofeminism såklart en syntes av tanke, handling och känsla. Kanske kan beteckningen bli »akademiskt beskrivbar aktivistpraktik« eller »praktisk begreppsbildningsaktivism«, om vi skulle leka litet med orden.

POLITISKT VERKSAMMA PARTIER

Man borde finna uttryck för hur ekologister i Sverige ser på kvinnors förhållande till naturen och miljön hos Miljöpartiet de Gröna, eftersom de är den gröna rörelsens mest framträdande exponent i vårt land. Men varken det eller ekofeminism finns omnämnt med en enda rad i jämställdhetsprogram, partiprogram eller i andra ideologiskt betonade texter. Miljöpartiet har istället ofta valt att betona mannen som den kanske största förloraren i den patriarkala ordningen. Kanske ser partipolitiker inte sambandet mellan kvinnorörelsens krav och sina egna gröna krav? Eller har den politiska förändringskraften i ekofeministiskt tänkande inte befunnits vara tillräckligt stark? Kanske har den rent av uppfattats som provocerande?

I det studiematerial om feminism, »Verktyg på väg – Grön feminism«, som partiets kvinnoutskott har givit ut för att råda bot på bristen på intern feministisk diskussion, görs en förtjänstfull sammanställning över olika feministiska riktningar. Den ekofeministiska strategin sammanfattas där som en bland fem andra, men utvecklas inte mer än så här:

»... helhetssyn där målet är ekologiskt hållbart, globalekonomiskt rättvist och fritt från sexism och rasism.«

Utskottets arbete ligger nära Gröna Qvinnor, som formellt är ett från partiet fristående kvinnoförbund. På deras hemsida återfinns inte heller några bekännelser till ekofeminismen.

Ett litet undantag kan miljöpartisten och denna rapport's förordsskrivare Per Gahrtons bok »Låt mormor bestämma 2000-talet«, vara. Där väger han samman all världens problem i termer som väl stämmer överens med ekofeminismen och föreslår som titeln anger, att äldre, livserfarna kvinnor borde få makten att styra istället, eftersom patriarkatet misslyckats. Men boken har inte nått en bredare publik och inte på något sätt blivit miljöpartiets ideologiska rättesnöre.

Frågan kvarstår även här; saknas sådana referenser för att man inte gillar ekofeminism eller för att man inte närmare känner till den? Min gissning är snarast det senare, eftersom det som främst kännetecknar ekofeminism är att den är osynlig. Då är det klart svårt att ha en åsikt över huvud taget.

Ekofeminismen, i olika schatteringar, är däremot utbredd i USA, England och Australien. Men som direkt referens i de gröna parlamentariska partiernas program och texter där och i Europa är det lika anmärkningsvärt tomt.

Bristen på politiskt genomslag för de gröna partierna i anglosaxiska länder beror troligen på de konstitutionella valsystemen. Det har nästan omöjliggjort för nya partier att vinna inträde i parlamenten i till exempel USA och Storbritannien. Detta har dock i sin tur kanske lämnat ett större utrymme för gröna människor att hänge sig åt friare eller mer djuplodande idéutveckling. All kraft behöver då inte tas i anspråk för den dagliga politiska praktiken. Gröna visioner och analyser har kanske därför fått mindre utrymme i de delar av Europa där gröna partier lagt ner sin förändringskraft direkt i parlament och i regeringar, och ekofeminism har förblivit ett relativt obekant fält.

Som en illustration till spänningen mellan gröna partier och rörelsens gräsrotter, kan vi ta *Maria Mies*. I boken *Ekofeminism* skildrar hon hur en intern strid blossade upp i det tyska gröna partiet, som alltså varit mer engagerade i parlamentariskt arbete och regeringsaktivitet. Partimedlemmar som också var mödrar skrev ett internt manifest och protesterade mot att partiets jämställdhetspolitik mest var inriktad på barnlösa karriärkvinnors behov och inte på mödrarnas. De anklagades då för att vara reaktionära, rent fascistiska, och utmanövrerades. Moderskap ansågs inte som en fråga med politisk relevans. Även idag har tyvärr de tyska gröna en syn på kvinnans exploatering och underordning som är så pass naiv att till exempel prostitution

ses som en sexuell frigörelseform, snarare än ett sätt att tjäna pengar på redan utsatta.

I samband med de tyska gröna är det inte möjligt att förbigå Petra Kelly och hennes enorma betydelse. Hon var inte i första hand skrivande teoretiker, men en absolut central gestalt och helt instrumentell i bildandet och uppbyggnaden av *die Grüne* i Västtyskland i början av 1980-talet. Detta både som partiföreträdare, ordförande, ideolog och parlamentariker. Hon var uttalad ekofeminist, men har mest uppmärksammats för sitt fredsengagemang. Hon fick alternativa nobelpriset 1982 men blev mot slutet kritisk mot sitt partis utveckling och marginaliserades för att 1992 dödas med ett skott i sitt eget hem. Devisen på omslaget till denna rapport är hennes och den fångar hennes klara insikt om kopplingen mellan patriarkatets ordning och rustningsgalenskapen. Hon var sannerligen en kvinnlig grön pionjär, hon gav en oförglömlig röst till grönt tänkande och ekofeminism, men hennes öde är också djupt tragisk. Hon såg sitt parti gå igenom en elitisering, som hon inte önskade, trots att hon på andra plan var för ökande professionalisering av partiarbetet.

Greta Gaard, aktivist i USA, argumenterar för att ekofeminismen i USA transformerats från att vara en av de viktigaste inspirationskällorna vid partibildningen under 1980-talet, till att utmanövreras till förmån för partibygare som vill ha en mer maktinriktad politik. Till sist har ekofeminismen tappat sin egen kraft som folklig rörelse och krymp till blott ett akademiskt »perspektiv«, menar hon. Detta är en synpunkt som jag inte riktigt delar eftersom ekofeministisk praktik uppstår kontinuerligt, även om den inte alltid inlem-

mas i gröna partiets personkrets eller namn. Exempelvis menar jag att Gaard förbiser att hela den indianska kampen, ledd av kvinnor, för naturvärden och mänsklig värdighet i högsta grad är utslag av ekofeminism. Och som det är den gröna rörelsens skyldighet att både värna och lyfta fram.

Hon är för övrigt också den enda jag stött på som sätter upp olika varianter av ekofeminism; liberal ekofeminism, radikal ekofeminism, socialistisk ekofeminism och social ekofeminism. Jag kan inte bedöma i vilken utsträckning det har relevans i en nordamerikansk kontext, men i det globala perspektivet av i dag kan jag inte se att en sådan indelning skulle tillföra något av värde.

GLOBALISERING UNDERIFRÅN

Som del av den moderna globaliseringskritiska rörelsen skildrar Naomi Klein tydligt i bestsellern *No Logo* hur stora globala varumärkesföretag i jakt på profit hänsynslöst utnyttjar låga löner och kvinnlig arbetskraft, samt hur miljöhänsyn inte alls är relevant i deras verksamheter. Hon och Arundati Roy är två av de senaste tio årens kanske skarpaste kritiker av den hänsynslösa globaliseringen som sker på storföretagens villkor. De två är bland de bästa representanterna för tanken att »en annan värld är möjlig«, en devis som passar väldigt väl ihop med det ekofeministiska budskapet, även om dessa två kvinnor i första hand inte rubricerar sig som ekofeminister. I *Den oändliga rättvisans matematik* skriver Arundati Roy;

»Det betyder att lägga örat mot marken och lyssna till de verkligt maktlösa viskningar. Det innebär att bereda ett forum för det

otal röster från hundratals motståndsrörelser runt om i landet som talar om livegenskap, våldtäkt inom äktenskapet, sexuella böjelser, kvinnolöner, dumpning av uran, rovdrift i gruvor, vävarnas klagomål, böndernas oro...«

I breda penseldrag fångar de alla de företeelser som genom historien fram till idag mynnat ut i en orättvis global världsordning. En ordning satt av män, till förmån för män, i manligt präglade verksamheter – men som leder hela mänskligheten och naturen i fördärvet. Den stora civila motrörelsen får sitt förnämsta uttryck i World Social Forums, med avläggare på olika stora och små platser. Detta är ett uttryck för hur miljö-, demokrati- och mänskliga rättighetskämpar världen över gör gemensam sak mot storsamhällets orättvisor och destruktivitet. Både kulturell utarmning i Nord och materiell nöd i Syd ses av såväl globaliseringskritiska som ekofeminister, som utslag av samma misshushållning, felprioritering och skriande brist på människovärde i vår enda gemensamma värld.

KVINNLIGT GRÖNT LEDARSKAP

Inom politiken har ofta, men inte nödvändigtvis alltid, ett kvinnligt ledarskap satt fokus på nya områden. Om inte annat så för hur ledarskapet i sig uppfattas och respekterats. Men med ledarskap menas inte bara den formellt utsedda positionen, utan även människor som genom sitt handlande eller skrivande samlar efterföljare för omdaning och nyorientering runt sig. Ett kriterium som jag menar är viktigt är i vilken utsträckning sådana kvinnliga ledare också behåller »kvinnliga värden« och inte blir järnladys som strävar mot samma makt och dominanspositioner som patri-

arker gjort, eller för en förtryckande politik. Exempel på sådana kvinnliga ledare finns sannerligen också i historien, tyvärr.

President Aung San Suu Kyis modiga och långvariga kamp i Burma är ett bra exempel på folkligt motstånd lett av en kvinna i en osannolikt förtryckande och manligt militäriskt präglad omgivning. Motståndet riktar sig både mot yttre laglösa och statslösa profitörers intrång, likaväl som mot det egna landets skoningslösa och diktatoriska kuppmaakare.

Karen Warren, tidigare omnämnd, har gått igenom statistik över miljögrupper i Nord- och Mellanamerika med avseende på ledarskapets könstillhörighet. Hon fann att grupper med rasblandade medlemmar hade till 49 procent kvinnligt ledarskap, medan traditionella »vita« miljögrupper bara hade 27 procent kvinnliga ledare. Det leder oss tillbaka dels till i vilken sorts kontext ekofeminismen startade, men också till hos vilka grupper den påtagliga överlevnads- och rättvisekampen står tydligast. Hos ursprungsfolken och de fattigaste av de fattiga är det kvinnorna som kämpar in i det längsta. Deras hudfärg är vanligen inte vit.

Winona la Duke är ytterligare ett exempel på en kvinnlig grön ledare. Hon var de grönas vicepresidentkandidat i USA, som jämte Ralph Nader ledde de grönas kampanj där 2001. Hon är av indianskt ursprung och kan sägas vara ekofeministiskt orienterad.

Ett tragiskt exempel på hur kvinnor tvingas kämpa i underläge är den pågående och desperata kamp som just nu utspelas på bergen Bear Butte och Black Mesa

i Arizona. Indianfolken från Hopi, Dineh och Navajo-stammarna hotas akut av utrotning och svält. De riskerar att helt vräkas från sina heliga berg och sina förfäders mark p g a ohöjld förföljelse av det kol- och uranbrytande storföretaget *Peabody Coal Company*. Understött av den amerikanska senatens olika lagar och dekret och utan några röster i opinion och media, går denna folkspillra helt enkelt nu mot sin undergång. I dag är det fråga om färre än tvåhundra personer som inte tillåts hålla sin boskap, inte får ta brännved, inte har tillgång till sjukvård, som vräks, förföljs och dagligen hotas.

Deras ledare på senare tid har oftast varit starka kvinnor, som till exempel *Roberta Blackgoat*. Men hennes statsbesök i Sverige, i egenskap av matriark för sitt folk, var inte av den digniteten att Sveriges dåvarande utrikesminister tog sig tid för ett samtal 2001. Året därpå dog hon. Nu förs stammens talan av *Pauline Whitesinger*.

Kvinnliga ledare, matriarker som de kallas, har ofta en stark ställning i flera av dessa traditionella indiansamhällen. Som exempel kan nämnas *Carrie Dan* från *Western Shoshone*, *Debra White Plume* från *Oglala Sioux Tribe* och *Rosalie Little Thunder*, president för *The South Dakota Peace and Justice Organization*. Ironiskt nog är de här indianerna också mer än lovligt utsatta för verkningarna av miljögifter, uranbrytning och föroreningar. Uranläckage gör mark och vattendrag förgiftade och runt *Black Mesa* är cancerfrekvensen osannolikt hög. Torkan till följd av den globala klimatförstörelsen är svår, så när monsunregnen faller spolas redan eroderade vägar och landområden bort med större kraft än annars.

Dessa kvinnor skriver inga böcker och gräver inte i några historiska lägg, utan kämpar för sin och sitt folks fysiska överlevnad här och nu. De vet in på huden vem som skadar, förföljer och dödar dem och vad som förstör deras livsförutsättningar. De är förtryckta för att de tillhör en ursprungsbefolkning, har kvinnliga ledare, vägrar enrollera sig i den storskaliga ekonomin och lever på, vid eller av naturresurser som storföretag vill exploatera.

UTOMPARLAMENTARISK EKOFEMINISM

Det är mer handling och aktivism än teoretisk begrepps-bildning som gör ekofeminismen intressant. Därför finns i omvärlden och i historien gott om exempel på kloka kvinnor som agerat för att ändra hotfulla skeenden, utmana en perverterad maktordning eller skapa nya möjligheter för sig själva, sina barn och sitt lokalsamhälle, precis som indiankvinnorna.

Självklart har de flesta som kan betecknas som ekofeministiska praktiker inte själva varit medvetna om en sådan idémässigt samlad grund för sina handlingar. De har bara utgått från ett upplevt behov. De exempel som nämns i denna text är sådana som jag menar följt det sammantagna ekofeministiska konceptet för fred, rättvisa, överlevnad och miljöhänsyn. En gren av ekofeminism kan därför sägas vara att utifrån graden av ekofeministiska förtecken och inslag analysera motståndsrörelser och olika slag av aktivism.

Det är exempelvis ekofeminister som lett kampen mot genförandrad mat på Nya Zeeland. I Japan är det miljökvinnor som skapat konsumentrörelsen, och i Ryssland och USA är det soldatmödrar som handgripligen sätter

sig upp mot militären. Som sagt är det äldremödrar i indianstammar i Nordamerika som agerar för att bevara sina folks traditioner och stå emot patriarkal industrialisering och imperialism.

TVÅ NUTIDA EKOFEMINISTER

Låt oss här även se på ett par välkända nutida ekofeminister; trädkramaren, fysikern och WTO-motståndaren Vandana Shiva från Indien och nobelprisvinnaren, biologen och trädplanteraren Wangari Maathai ifrån Kenya. Båda har med sitt ledarskap och sina civila mobiliseringsprojekt samlat tusentals kvinnor i fattiga såväl som i utvecklade länder i protester mot ekologisk förstörelse och kolonialistisk industri. Motstånd mot det som berövar lokalbefolkning och framför allt kvinnorna försörjningssätt som de haft i generationer, men också tankar, böcker och politik är vad dessa förgrundsfigurer bidragit med.

Indiskan, kärnfysikern och människorättsaktivisten Vandana Shiva är den verkligt stora ekofeministiska ikonen, och hon är lika mycket en skrivande teoretiker som en handfast praktiker. Hon reser flitigt runt i hela världen och håller globaliseringskritiska föredrag, debatterar, medverkar i film och sociala fora och pekar som få med stor tydlighet på den blinda globaliseringens avigsidor. Sociala och naturliga relationer präglas inte längre av ömsesidighet, varsamhet, mångfald och uthållighet, och är därför akut hotade, menar hon. Hon greppar över vattenresurser, genmanipulation, biologisk mångfald, världshandel, skogs-skövling med mera. Hon gör oftast med utgångspunkt i Indiens lokalsamhällen, men alltid generali-

serbart till global allmängiltighet. Så här uttrycker hon sig till exempel i Krig om vattnet:

»Vattenkrisen är en ekologisk kris med kommersiella orsaker, som inga marknadslösningar kan klara upp. Marknadslösningar ödelägger vår planet och leder till ökad ojämlikhet. Lösningen på en ekologisk kris är ekologisk, och lösningen på ojämlikhet och orättvisor är demokrati. För att få slut på vattenkrisen måste vi arbeta för att väcka nytt liv i den ekologiska demokratin!«

Kvinnorna i både tredje världen och i så kallade utvecklade länder är de som får lida mest av patriarkalt förtryck i framåtskridandets namn, som förstör naturen och livsförutsättningarna. Men samtidigt är det också de som bjuder mest vitalt motstånd och håller de hoppgivande lösningarna i sin hand, resonerar Shiva. Chipko-rörelsen av trädkrämmande kvinnor som ville stoppa jorderosionen i Indien, är Shivas verk, liksom motståndet mot jättedammygget i Narmada. Hon förestår nu ett miljöforskningsinstitut i New Delhi.

Wangari Maathai var den första kvinnliga doktoranden i biologi i Östafrika 1966. Det var som botanist hon startade Green Belt Movement 1977, efter att hon kommit hem från sina studier i USA och chockad såg att skogar och åkrar hade förstörts. Hon ville få stopp på avskogning med jordförstöring, näringsläckage och försämrade skördar och hälsa som följd. Därför beslöt hon att starta en omfattande civil trädplantering. Genom hennes ledarskap uppmuntrades kenyanska och tanzaniska kvinnor att plantera 20 miljoner träd och samtidigt stärka sig själva. Just nu initierar hon en global träd-

planteringskampanj med målet en miljard träd världen över för att stävja klimatförstöringen.

Hon är påtagligt populär bland Kenyas olika samhällsgrupper och valdes in i Kenyas parlament 2002/03, blev biträdande miljöminister och fick Nobels fredspris 2004. Det har senare väckt en viktig debatt som diskuteras i nästa stycke.

FRED LIKA MED MILJÖ?

Frågan som väcktes av Wangari Maathais fredspris är om miljöinsatser för att skapa arbete åt kvinnor i afrikanska länder, verkligen kan räknas till »fredsskapande åtgärder«. Norska konservativa kritiserar föga förvånande att priset gick till en trädplanterare. »Man ger inte Nobels kemipris till en ekonomiprofessor« och »Ett fredspris skall hedra freden, inte miljön.«, säger till exempel högerextrema partiledaren Carl Hagen i Norge.

Men också mer välmeriterade akademiska personer har kommit med viss kritik. »Priset kan fylla en god funktion genom att utvidga säkerhetsbegreppet« (...) »Men det kan också betyda att prisets betydelse späds ut genom att det avlägsnar sig för långt från den ursprungliga tanken.« säger Espen Barth Eide, forskare vid Norska Utrikespolitiska Institutet.

Den kritiken bemöts dock genom att leda i bevis att trädplantering bromsar ökenspridning, bevarar artrikedom och utgör en viktig källa för brännved, byggnadsmaterial och även mat åt kommande generationer. Därmed får man färre konfliktorsaker. Säkrad resursbas, fördelning och trygghet i en långsiktig hushållning lättar på konkurrens och spänningar som lätt kan bli våldsamma.

Lokalbefolkningars och husmödrars småskaliga odling gynnar barnen bäst och förebygger även konflikter. Hushåll som leds av kvinnor får bättre välfärd och livskvalitet med mer mat och mindre våld än manligt ledda, enligt Världsbankens årsrapport 2000. I Afrika producerar kvinnor 80 procent av maten, men äger bara en procent av marken. Liknande sociala mönster kan även ses i Latinamerika och Sydasien.

Slutledet i argumenteringen för en koppling mellan miljöarbete och konfliktförebyggande saknas ofta i nyhetsrapporteringen och är värt att söka sättas på pränt. Så här beskrivs sambanden mellan kvinnor och miljö av Klaus Töpfer, chef för FN:s miljöprogram UNEP. »Förståelsen växer runt om i världen för de nära sambanden mellan miljöskydd och global säkerhet«, säger han. En biograf till Mathaai fyller i:

»I Afrika, såväl som i andra delar av världen, är kvinnorna ansvariga för maten och insamlandet av brännved. Tilltagande avskogning har inte bara betytt växande ökenspridning, utan också att kvinnor måste färdas längre och längre bort för att samla ved. Detta i sin tur leder till att de kan lägga mindre tid vid hemmet, odlingarna och barnen. Genom att vara närmare hemmet och tjäna pengar på hållbart skördande av frukt och timmer blir de inte bara mer produktiva, utan skapar även mer stabilitet i hemmet. De skapar också utbildningsmöjligheter -både för sig själva och för sina barn.«²⁷ (Min översättning.)

I FN-rapporten *Women, War and Peace*, som lett fram till resolution 1325 i vilken kvinnors viktiga delaktighet i fredsmäklade, förebyggande av konflikter och åter-

uppbyggnad efter konflikter lyfts fram, sägs följande som stödjer kopplingen i vårt resonemang:

»Kvinnor är offer för obeskrivliga och förskräckliga förföljelser och orättvisor under konflikter, detta är oomtvistligt. Som flyktingar, internflyktingar, soldater, familjeöverhuvuden och ledare i lokalsamhällen, som aktivister och fredsbyggare erfar män och kvinnor en konflikt på olika sätt. Kvinnor har knappast samma resurser, politiska rättigheter, auktoritet eller kontroll över sin omgivning och sina behov, som män har. Dessutom begränsar deras omvårdande uppgifter deras rörlighet och förmåga att skydda sig själva.«²⁸ (Min översättning.)

Om de omvårdande och nära uppgifterna värdesattes och delades lika mellan könen, och om militära säkerhetshot inte fanns, skulle utveckling och uppbyggnad gå bättre. Barnen ska också må bättre, kunna få utbildning och som vuxna kunna ta demokratiskt ansvar för freden.

En annan feministisk koppling till fredssträvan finns hos Johan Galtung, känd fredsforskare (i samma generation som Arne Naess och Hartvig Saetra och också han från Norge). På en konferens om kvinnors hälsa i Stockholm på nittioalet säger han att han »tror på en upplösning av patriarkatet«, och »att politiken kommer att bli horisontell, småskalig och med ett mer intimt förhållande till världen«, samt att FN:s soldater alla borde vara utbildade i ickevåld och hälften av dem borde vara kvinnor.²⁹

Man kan sammanfatta kopplingen så att fredligt odlade och miljövarsamma samhällen varken har tid eller lust att kriga.

BISTÅND OCH UTVECKLING

Ekofeminismen vill skapa förståelse för dessa viktiga samband mellan odling, natur, överlevnad, omvårdnad, utbildning och fredsuppbyggnad. Hos dem som arbetar med utvecklingsbistånd är uppfattningen av vilka som skall utforma detta och vilka befolkningsgrupper åtgärderna ska nå är också mycket viktig. Kraven på »effektivitet« har blivit alltmer uttalade. I dag finns också en ökande medvetenhet om att kvinnors omedelbara delaktighet i lokala projekt är helt oundgänglig om man vill nå varaktiga resultat.

Insikten växer också om att det är odlingsförutsättningar och det miljörelaterade biståndet som skapar långsiktig hållbarhet. Dessutom är det främst fattiga kvinnor på landsbygden som har både uppgiften och förmågan att bära upp vattenhushållning, resursskydd, småskaliga sanitetsanläggningar, trädvård och ett familjeförsörjande småbruk. Samtidigt är det de som drabbas värst av urbanisering, Hiv/aids, erosion, miljögifter, vatten- och bränslebrist och utarmade produktionsförhållanden.

Även för att förebygga naturkatastrofer och verksamt arbeta med återuppbyggnad efter krig är insatser från den kvinnliga befolkningen i drabbade länder ytterst viktig. Detta klara samband mellan kvinnor som familjens verkliga försörjare och lokalt ansvariga för jordbruk, har således bäring även på humanitärt och utvecklingsinriktat bistånd. UNDP, FN:s stora utvecklingsorgan, menar till exempel i rapporten *Reducing Disaster Risk* att arbetet:

»... kräver decentraliserade riskplaneringsstrategier som kan ge kraft åt lokalsamhällen och öppna möjligheter för lokalt deltagande. De

mest sårbara i samhället är oftast de som också är mest exkluderade från samhällets beslutsfattande och i många fall inbegriper det kvinnorna. Att möjliggöra inflytande under dessa förhållanden kräver ett långsiktigt åtagande med sociala program som del av sårbarhetsprogram. Betydelsen av ett genderperspektiv i riskanalysen, och möjligheten till riskreduktion genom en genuskänslig utvecklingssyn, kan konstateras i uppmuntrande erfarenheter från civila grupper som arbetat med riskreduktion och katastrofsanering.«³⁰ (Min översättning.)

Deane Curtin i antologin *Ecofeminism* går så här långt i sin slutsatsdragning:³¹

»... sådant arbete är oftast uppbyggt av kvinnor som ett förtryckande krav, naturen och det mänskliga samhället kan inte överleva utan det. Barnens hälsa och säkerhet är beroende av regelbunden tillgång till rent vatten. Traditionell medicin och odling är beroende på artrikedomen i en ekotop som kan försörja med såväl medicin och bränsle som föda och foder. Omvårdnadsarbete håller ihop familjen och miljön och är helt inriktad på kommande generationer. Därför är utveckling av tredje världen ett feministiskt projekt. Om det skall lyckas krävs en uppvärdering av kvinnors omsorgsarbeten.«

» WOMENS KNOWLEDGE AS EXPERT KNOWLEDGE«

I ANTOLOGIN: ECOFEMINISM - WOMEN, CULTURE, NATURE.

5. Kritik mot ekofeminismen

EKOFEMINISMEN ÄR IRRELEVANT, FLUMMIG och konstruerad – ett icke-fenomen – kan man höra ibland. En känd kulturdebattör menade till och med i slutet av augusti 2006 att Elin Wägners budskap »självdött«, det vill säga att hennes tankar om de djupa sambanden mellan kvinnors underordning, behovet av fredssträvanden och om naturens balans hade bevisats vara ogiltiga. En del menar att ekofeminismen inte behövs, eftersom »äkta feminism« redan är ekologisk till sin natur eller att den gröna rörelsen i sig själv redan är tillräckligt jämställdhetsinriktad och icke-diskriminerande.

KVINNAN NÄRMARE NATUREN?

En del av de kritiska rösterna utgår från ett antagande om att ekofeminismen vill rättfärdiga sig utifrån hur kvinnor traditionellt förhållit sig till naturen. Det kan förefalla trivialt att rollfördelningen mellan könen i traditionella samhällen och/eller i tidigare bondekulturer innebar att samlande och ett interagerande med växtlighet, ekosystemen och naturliga rytmer gav kvinnor intim kunskap om förädling och tillagning. Än i dag påvisar biologer och etnologer att kvinnorna i lokalsamhället ofta kan mer om örter och har bättre kännedom om arter och deras användningsområden än vad männen har.

Men det intressanta är givetvis huruvida denna eventuella förbundenhet och förtrogenhet delades av männen, om den är exklusiv, förvärvad eller medfödd. Det är också viktigt att se om denna förtrogenhet och rollfördelning

i praktiken inverkat på maktfördelning mellan könen eller på den rådande människosynen, styrelseskicket, ekonomin och hushållningen på makroplanet.

Kanske finns också den skola som verkligen menar att kvinnan historiskt och/eller naturligt, genetiskt, faktiskt har en djupare förbundenhet med naturen än vad mannen har. Kanske i kraft av barnafödande, matinsamling och andra reproduktiva sysslor i en könsuppdelad värld. Men seriösa sådana källor har undgått mig. Detta är ju en rent mystifierande och till och med en »livmodersmystisk« hållning. Ibland förknippas det här med ekofeminism, men vad jag har kunnat utröna har den här synen inget eller litet stöd. I den mån någon skulle motivera en ekofeministisk analys med att kvinnan står i ett biologiskt givet särförhållande gentemot naturen måste kritiken ovan anses berättigad.

TUDELAD HISTORIESKRIVNING

Elin Wägner hävdar, med stöd av historikern *Johann Jakob Bachofen*, att ett matrilokalt³² samhällsskick rådde i östra Medelhavet runt 2500 före vår tideräkning. Kreta erövrades av Hellas, och arkeologer har konstaterat en plötslig övergång från samlar- och jordbrukarkultur utan militära strukturer, till en manlig överhöghetskultur. Den senare var krigisk och hierarkisk och erövrade troligen det fredliga egalitära moderssamhället på dessa öar. Detta finns arkeologiskt belagt på framför allt Kreta och Malta.

Fenomenet betecknas av Elin Wägner som »polskiftet« och Bachofens verk heter *Das Mutterrecht*. Denna historieskrivning, i nutid i Sverige företrädd av främst Birgitta

Onsell, har inte oväntat bemötts och bestridits av historiker och kyrkoföreträdare. Jag har inte kunskap eller underlag nog för att ta ställning i detta, men att patriarkatet har rätt i ungefär motsvarande tid är uppenbart.

En annan typ av kritik mot historieskrivningen kommer från dem som hävdar att förtrycket av kvinnan har skett parallellt med framväxten av det moderna samhället. Det vill säga inte som ekofeminismen menar, att det patriarkala synsättet fanns först och var det som gradvis ledde till tillväxttro, kolonialism, könsförtryck, ekologisk förstörelse och annat elände. Diskussioner om detta och eventuella företrädare för olika positioner kan jag inte finna, men har hört detta nämnas i muntlig debatt.

ANDLIGHET OCH MYSTICISM

Det går däremot inte att förneka att en del ekofeministiska författare och debattörer, Elin Wägner inte minst, sysslar med religiösa förklaringsmodeller, metafysik, spådomar, naturfolks spiritualitet eller wicca-rörelsen.³³ Precis som djupekologer och *Gaia-teoretiker* har de haft mycket av andliga spekulationer om kvinnor och naturen och ekologisk balans. En del av dem har säkert även önskat få kontakter bortom verklighetens normala gränser. Spektrat är ganska stort – från allmän vördnad och respekt för jorden och hushållningen, via helighållande i allmänreligiös bemärkelse, till uttalad dyrkan av Modergudinnan och *Gaia* – jordklotet – som gudomliga väsen.

Anklagelser för naturromantisering, häxkraft och övertro skulle genom denna associering diskvalificera ekofeminismen som både politisk kraft och seriöst maktanalytiskt instrument. Ur den aspekten får detta också sägas vara

berättigade invändningar, men då bör till exempel kristdemokrater och islamister också ligga lika illa till. Alla är vi nämligen mer eller mindre styrda av våra metafysiska eller ontologiska antaganden, även om de flesta av oss numera vill ha en sekulariserad politik.

Det finns anledning att sortera i den här floran av både andliga yttringar och invändningarna mot den, och se vad som bara är tillskrivningar utan grund. För nog behövs det idag, för både själsfrid och hållbar utveckling, en fördjupad syn på existensen. Att räkna in fler kvaliteter än bara det som är mätbart eller omedelbart produktivt. Och nog är frånvaron av helighållande och vördnad för livets former något som direkt skapat dagens miljöproblem och obalanserna i världen. Så det borde inte finnas något oseriöst i mer eftertänksam praktik och ett andligt och vördande förhållningssätt.

Samtidigt belyser det här att ekofeminism inte helt och hållet – varken inom sig själv eller sedd utifrån – låter sig definieras som en strikt politisk rörelse, eller ens en strikt definierad dogm. Det visar snarare på att det är en heterogen praktik, där även yttringar och resonemang med metafysiska förtecken utgör en faktisk och levande gren av en mångfacetterad rörelse.

SÄRARTSFEMINISM

Den akademiska svenska feminismen har sedan flera år hamnat i ett skyttegravskrig mellan särarts- och likhetsfeminister. Denna kan enkelt sammanfattas kring frågan:

– Är kvinnan och mannen mest lika eller mest olika?

Detta har skapat låsningar även för att fritt närma sig ekofeminismen, eftersom man velat avkräva en positionering i detta.

Anklagelsen lyder att ekofeminismen nog ser kvinnans unika biologiska, och eventuellt sociala, egenskaper som annorlunda än mannens med avseende på exempelvis hushållning, våld och andlighet. Ekofeminismen anses då se mer till skillnaderna, och se dem som nedärvda, och klassificeras därmed som särartsinriktad. Ekofeminismen intresserar sig snarare för naturen, »biologin« och betonar ibland »det kvinnliga« och värdet av diverse traditionellt »kvinnliga« prioriteringar som sociala relationsmönster, med kanske matrilokala eller matrilinjära³⁴ samhällsordningar.

Ekofeminister själva har, enligt min bedömning, varit mindre intresserade av att ta ställning i detta och har helt enkelt lämnat analysen om könsens olikhet mer eller mindre därhän. Frågan är också synnerligen dualistiskt ställd; antingen särart eller likhet. Är inte kvinnor och män både lika och olika och både kulturellt genusformade och biologiskt präglade samtidigt? Frågeställningen går faktiskt rätt in i den klassiska »manligt« dualistiska fällan och avkräver ett hopplöst antingen/eller-svar som inte är möjligt att framtvunga!

Idéhistoriker har också angripit framför allt Carolyn Merchants och vitalisternas bevisgång. De menar att sättet att uppfatta naturen som en levande organism inte går att överföra på samhället. Att samhällsstrukturerna skulle vara organiska eller oorganiska är inte en överförbar begreppsapparat. Därmed skulle kvinnans underordning i samhället inte heller kunna vara en direkt följd av, eller parallell till, mekaniseringen av naturen och dess exploatering.

David Kronlid menar, som förut nämnts, att ekofeminismen inte är en riktigt fullgången teori utan behöver utvecklas för att bli konsistent, och vad kan man väl säga om det? Annat än att fråga sig vilken ism som då är »fulländad«? Vad eller vems kriterier skall råda över det? Och: Måste något vara en fullständig dogm för att ha ett värde?

ODEMOKRATISK, SOCIALISTISK OCH ANTIINTELLEKTUELL

Likartad kritik är att ett organiskt uppbyggt samhälle med mycket kollektivt ägande och beslutande, som exempelvis det matrilineära, skulle vara odemokratiskt till sin natur. Är det inte i historien så att sådana naturbundna strukturer varit diktatoriska, centralistiska eller tvångsbetonade samhällsformer, resonerar till exempel Tore Frängsmyr i *Vetenskapsmannen som hjälte*. Och visst, utan en medvetet upparbetad demokrati och klara ambitioner för brett folkligt deltagande löper varje samhällsform risk att bli förtryckande. Vad ekofeminismen menar är att innan patriarkatet fanns kan en annan ordning än den dominansinriktade tänkas ha rätt, och efter patriarkatet kan en egalitär och helst en mer miljömedveten ordning tänkas komma.

Att feminismen anses vara ett vänsterprojekt enligt många är väl känt, så varför skulle inte också ekofeminismen vara det? Jag låter frågeställningen bli hängande. Men finns det socialister som menar att feminismen *per definition* också är en socialistisk rörelse, och att precision av det sambandet därför är överflödigt. Som bekant är denna riktning av feminismen högljutt motsagd av borgerliga feminister och kanske av allmänna jämställdhetsförespråkare.

Anne Cameron skriver att det är en förolämpning att tala om begreppet ekofeminism, eftersom, menar hon, feminismen i sig redan är ekologisk. Feminismen är för naturen, miljön och freden och mot atomkraft. Hon säger: »att separera ekologi från feminism är som att separera hjärtat från huvudet«, det vill säga att de är synonyma eller i varandra inbegripna storheter.

Men hon har fel. Dels för att det behövs ett utskiljande av ekologisk insikt från allmän feminism, och för att hennes resonemang ju bara uttrycker en förhoppning om den förening som ekofeminismen ger. Sanningen är ju att alltför få feminister talar eller skriver om miljö, naturvärden eller om andra diskrimineringsformer. Se bara noteringen om världens första feministiska partis, F!, parti-program, samt att socialister fortfarande har det litet si och så med både kvinno- och miljösyn. Gröna politiker slutligen, kunde enligt mig också gärna tala och verka mycket mer och tydligare runt kvinnoförtryck och leverera maktanalyser över huvudtaget.

Slutligen finns anklagelsen att ekofeminismen är allmänt antiintellektuell, det vill säga antagligen »antireduktionistisk«, »antipositivistisk« eller »antirationell«. Svaret på det är naturligtvis att ekofeminism medvetet vill uppvärdera även kunskap i andra fält än det kognitiva, samt att social, andlig och kulturell kamp alltid gått hand i hand med framgångsrik teoretisk begreppsutveckling. Dessa kvalitéer och nivåer är något som har ett egenvärde och som i patriarkatets våld ofta trängts tillbaka och dessutom rönt för litet respekt och utrymme. En anklagelse som alltså riktas åt ett håll som inte delar ekofeminismens grundvärderingar och därför kan avfärdas på sin egen grund.

6. Slutsatser: vad tillför ekofeminismen?

JAG LOVADE I INLEDNINGEN att försöka besvara frågorna om varför ekofeminism upplevs som provocerande, både av ekologister och av feminister och andra, och vad nytt denna modell kan tänkas tillföra.

Den första frågan har under arbetets gång blivit allt svårare att få ett entydigt grepp om. Det verkar vara så att de riktigt stora maktstrukturerna tar mycket tid och ansträngning för människor att upptäcka och ringa in. Som skämtet går bland feminister apropå trögtänkta män och patriarkatet: »Valen är den siste att upptäcka oceanen...«

Men faktum kvarstår – gröna politiker och aktivister beflitar sig inte tillräckligt mycket med kritik av patriarkatet eller kvinnans frigörelse, och feminister överlag verkar inte prioritera miljöarbete eller ekologisk omsorg i tillräcklig utsträckning. Den stora syntesen mellan dessa de två mest omfattande områdena för underkuvande genom mänsklighetens historia, har inte fått ett synligt eller starkt uttryck i organisationer, forskning eller politisk praktik. Bara spridda nedslag i enskilda skrifter, aktioner, ställningstagande och studier. Och kanske just eftersom det grepp ekofeminismen kopplar både i tid och i verkningar är så omfattande, är det förståeligt att alla inte omedelbart skriver under.

Det har varit tillräckligt stora medvetandesprång att få en kritisk massa av mänskligheten att över huvud taget

se kvinnans strukturella underordning och erkänna att den är orimlig. Det är fortfarande svårt att få en kritisk massa att skriva under på att jorden pinas i en pågående ekologisk kris, som kräver stora livsstilsförändringar. Att kombinera insikterna om dessa två gigantiska missförhållanden, se en rad andra applikationsområden för dominansväldet, och slutligen orka med att påstå att alltsammans har sin upprinnelse i ett ofullgånget sätt att tänka – det kräver sin kvinna eller sin man!

En annan typ av förklaring kan vara mer av det politiskt-taktiska övertagandet – har man uppnått vissa framsteg eller resultat utifrån en ideologi eller en speciell förklaringsmodell, bär det emot på grund av det klassiska mänskligt nedärvda förändringsmotståndet, att överge den dogmen för något mer eller något annat.

Till yttermera visso kan en del av förnekelsemekanismen ha sin grund i den välkända mekanismen att förhåna det kvinnor själva tänker ut. Enligt Berit Åhs välkända härskartekniker känner tyvärr många kvinnor igen att deras egna förklaringar, teorier, analyser och produkter ofta ses som ointressanta eller lättviktiga. Och är de direkt hotfulla för Maktens ordning brukar tystnad och marginaliseringsmekanismen träda in, och de nya idéerna kvävs i sin linda.

Men självklart behöver en tankegång också få spridning över huvud taget, för att såväl positiva som negativa reaktioner skall kunna uppstå. Ekofeministiskt tänkande är de facto inte spritt utanför en mindre krets, således kan inte heller de potentiellt sympatiska eller de som skulle ha nytta av det, till exempel gröna partier, varken anamma eller förkasta det.

Närmare än så har jag inte kunnat komma i letandet efter tänkbara förklaringar till att ekofeminism är ett sådant icke-fenomen.

Något positivt som ekofeministiskt tänkande bidrar med är dess förmåga till *identifikation av patriarkaliskt betingat, hierarkiskt dominanstänkande*. Här tillförs samhällsdebatten ett tankeverktyg, en lins, som på långt när inte exploaterats i sin fulla potential. Både som ett instrument i den enskildes liv och i den politiska praktiken för att förstå hur samhällsordningen och mänskliga relationer formats. Den breda intersektionalitet som ekofeminismen erbjuder är både spänstig och spännande, och egentligen bara i sin linda, för att kunna skapa bättre hushållning, rättvisa och egalitet mellan olika livsformer i världen och överlevnad för alla. Den väntar på att bli lagd över filosofi, kultur, djuretik, hälsofrågor, sexualitet, krig och säkerhet, bistånd, relationer, miljöarbete, resursfördelning, ekonomi etc, etc, etc.

Ekofeminismen är också *syntesskapande* och finner oväntade samband som korsar discipliner och analysplan och som öppnar sig för allt fler tillämpningar och tolkningar. Många tänkbara sådana kopplingar har av utrymmesskäl utelämnats i denna framställning. Ekofeministisk litteraturkritik skulle kunna vara ett intressant exempel och sexualitet ett annat, som jag redan berört.

I valet mellan att placera ekofeminismen som ett ekologisk, grönt politikfenomen, eller som ett feministiskt och begreppsligt inriktat teoribygge, eller slutligen som aktivism i olika sociala situationer, så väljer jag nog att framhålla det sista. Mer alltså som ett uttryck för miljövänners och

överlevares aktiviteter, det vill säga för den gröna rörelsens kvinnor och män, med civilkurage och handlingsberedskap. Både för att verkligheten faktiskt är viktigare än kartan, men också för att kraven på stringens, paradoxfrihet och logik i en rent teoretisk dogm oftast drivs för hårt för att ekofeminismen inte skulle förlora sin brokiga själ under det kravet. Ett viktigt exempel på detta är den besvärande debatten om likhets- och särartsfeminism, som berörs i kapitel 4. För en akademiker går det inte an att inte adressera problemet, medan Navaho-indianerna på Black Mesa, som sagt, troligen knappast bryr sig...

Men med det valet gjort, menar jag att ekofeminismen som filosofisk-akademisk ingång ändå utgör ett viktigt och behövligt bidrag till både politik och idéutveckling. Denna tredje implikation är nämligen själva sökandet efter huruvida en företeelse kan tolkas in i ett ekofeministiskt mönster. Visar sig en aktion, en epok, en människas eller en grupps insats eller verk innehålla många av de kvaliteter, element och kännetecken som diskuterats ovan, så kan förståelsen öka för bevekelsegrunder, behov och bakomliggande orsaker.

Folk i en dal som spontant stoppar ett dammbygge, behöver nödvändigtvis inte vara inlästa på vare sig ekologi, feminism eller ekofeminism. Men man kan kanske påstå att de agerar och resonerar som om deras motstånd och känslor bygger på värden som sammanfaller med ekofeminismens. Vill de skydda naturvärden? Är kultur och livsstil hotad? Har de behov av att behålla en småskalig livsmedelsproduktion eller utkomstmöjligheter för kvinnor? Vill man uppnå större demokratiskt deltagande? Är dammbyggarnas motiv kända? Detta skapar förstås ett outsinligt forskningsfält, både för nuet och för historien.

Ekofeminism ska således inte »bevisas riktig« utan ska kunna ge ett syntetiserande perspektiv när olika fenomen, skeenden eller tider analyseras.

Allra sist: Vad världen behöver mest idag, med en akut hotande klimatkatastrof, krig och konflikter som aldrig tycks ta slut, pågående utarmning av naturresurserna, avskogning, jorderosion, döende världshav, art- och mångfaldsförluster, är självklart handling som är vägledad av en större systeminsikt. Även våra relationer i stort och i smått, mellan människor, grupper, länder, ja, i de flesta sociala system, är bitvis i upplösning. Inte minst den groteska militära överkapaciteten med stormakters behov av global dominans och uttalade förakt för liv, kräver mer än någonsin att insiktsfulla människor, män såväl som kvinnor, inte låter sig tystas och marginaliseras. Att de vet sitt eget värde och har ett lika värde, fast de tillåts vara olika.

Då är en radikal och brett tillämpad omvårdnadsrationalitet, som inte fastnat i akademiernas syrefattiga salar eller skrämpts till passivitet, något som ekofeministisk analys erbjuder. Livet, värnande av allt liv och allas liv och allas relationer, är helt enkelt viktigare än pengar, makt, linjär tillväxt och vinst! Världen behöver återta mer traditionellt »kvinnligt« tänkande, mer av traditionellt »kvinnliga värden« som ett redskap för kollektiv befrielse och överlevnad.

Kort sagt; ekofeminism inspirerar och förtjänar en väsentligt tydligare plats i den globala gröna rörelsen.

Referenser

SPECIFIKT EKO-FEMINISTISKA

Henderson, Hazel: *Building a win-win world*, Barrett & Koehler Publishers, 1996

Kronlid, David: *Ecofeminism and Environmental Ethics*, Uppsala Universitet 2003

Merchant, Carolyn: *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*. San Francisco Harper & Row 1980

Mies, Maria & Shiva, Vandana: *Ecofeminism*. London: Zed Press, 1993

Norberg-Hodge, Helena: *Bringing the Food Economy Home: Local Alternatives to Global Agribusiness*, Zed Books, 2002

Warren, Karen J red: *Ecofeminism, women, culture, nature*. Indiana University press 1997

ÖVRIGA KÄLLOR

Alic, Margaret: *Arvet efter Hypatia*, Alfabet 1986

Ambjörnsson, Ronny och **Elzinga, Aant:** *Tradition och revolution*, Lettura 1987

de Beauvoir, Simone, *Det andra könet*, AWE Gebers 1978

Bråkenhielm, Carl-Reinhold m fl, red: *Feminism, ekofemi, humanism* Doxa "Aktuella livsåskådningar 2«", 1983

Edwards, Maud m fl antologi: *Kön, makt, medborgarskap*, Liber 1988

Eriksson, Gunnar: *Västerlandets Idéhistoria*, Gidlunds 1983

Fromm, Erich: *Att ha eller att vara*. Natur och Kultur 1978

Frängsmyr, Tore: *Vetenskapsmannen som hjälpte*, Nordstedts panorama 1984

Gahrton, Per: *Låt mormor bestämma 2000-talet*, Albert Bonniers 1993

Hay, Peter: *Main Currents in Western Environmental Thought*. Indiana University Press, Bloomington, USA. 2002

Lagerroth, Erland: *Världen och vetandet sjunger på nytt*, Korpen 1994

Larsson, Ewa, Milling, Marie: *Redskap på Väg – Grön feminism*, Studieförbundet Vuxenskolan 2004

Leahey, Thomas H: *A history of psychology*, Prentice-Hall 1980

Lundmark, Carina: *Eco-democracy*, research report 1998:2 Umeå Universitet

Michaeli, Inga: *På jakt efter en världsbild med fördjupas människosyn.* Nordplan 1993.

Miljöpartiet rapport nr 3-2006: *Den gröna vägen till jämställdhet*
Miljöpartiets Partiprogram 2006

Mills, Stephanie red.: *Turning away from technology*, Sierra Club books 1997

Naess, Arne: *Ekologi, samhälle och livsstil.* LTs förlag 1981

Norberg- Hodge, Helena: *Ladakh, den tredje vägen i Himalaya,* Hagaberg

Onsell, Birgitta: *Morske män och menlösa mamseller,* LTs förlag 1978

Onsell, Birgitta: *Galna gudar och glömda gudinnor,* LTs förlag 1985

Plumwood, Val: 'Nature, Self and Gender' 1991 in Warren, Karen J. (ed.) *Ecological Feminist Philosophies* Bloomington: Indiana, University Press 1996

Roy, Arundati: *Den oändliga rättvisans matematik,* Ordfront 2004

Shiva, Vandana: *Plundring och profit,* Ordfront 2003, *Krig om vattnet.* Ordfront 2003

Utrikesdepartementet: serie II:51: *Förenade Nationernas fjärde kvinnokonferens* 1995

Wilber, Ken: *Det holografiska paradigmet,* Korpen 1991

Worster, Donald: *Natures economy,* Cambridge University press 1985

Wägner, Elin: *Väckarklocka,* Albert Bonniers 1949

Åhs, Berit: Härskarteknikerna från KILDEN; the Norwegian Information and Documentation Centre for Women's Studies and Gender Research under the Norwegian Research Council.

WEBBSIDOR

Ecofeminism webring: <http://x.webring.com/hub?ring=ecofem>
www.cep.unt.edu/Comment/Plumwood.html

www.ecofem.org

www.erraticimpact.com/~ecofeminism

www.hazelhenderson.com

www.neweconomics.org

Noter

- ¹ I början av mars 2007
- ² Ecofeminism is a social and political movement which unites environmentalism and feminism, with some currents linking deep ecology and feminism. Ecofeminists argue that a relationship exists between the oppression of woman and the degradation of nature, and explore the intersectionality between sexism, the domination of nature, racism, speciesism, and other characteristics of social inequality. Some current work emphasize that the capitalist and patriarchal system is based on triple domination of the "southern people«, (those people who live in Third World countries, the majority of which are south of the equator), women and nature.
- ³ Förtryck som skär över flera grupper och överlappar och ökar bördan.
- ⁴ Nyplatonisk idétradition från renässansen, som bland annat vill upphäva den starka åtskillnaden mellan människa och Gud, och som laborerade med alkemi. Närbesläktad med vitalism.
- ⁵ Strukturer (ej processer) vilka förnyar sig själva och är automatiskt igångsättande.
- ⁶ Teknik för tredimensionell bildframställning där varje element i sig innehåller helheten.
- ⁷ »ecological thinking is contextual thinking, and context is meaning.«
- ⁸ Att utgå från människans behov enbart och inte kunna frigöra sig från människoperspektivet i beskrivningar eller förståelse av skeenden och funktioner.
- ⁹ »...man's increasing technological dominion over nature is proof over the survival of the fittest and of the reality of progress in the scheme of things.«
- ¹⁰ Homo-, Bi- och Transsexualitet.
- ¹¹ Till exempel: *Sikkuyu* »Dags för dialog« och IWC, International Women's Commission for a just and sustainable peace between Israel and Palesine.
- ¹² Den riktning inom miljörelsen som inte drar systemkritiska slutsatser av miljöproblemen, utan söker tekniskt lösa dem inom bibehållen ekonomisk och mental samhällsstruktur.
- ¹³ Naess idéskapelse som en syntes av ekologi och filosofi.
- ¹⁴ Extraktiva – som bryter upp råvaror ur marken och naturen.

- 15 »Women must see that there can be no liberation for them and no solution to the ecological crisis within a society whose fundamental model of relationships continues to be one of domination. They must unite the demands of the women's movement with those of the ecological movement.... »
- 16 Heliocentrisk världsbild har solen (istället för tidigare jorden) i centrum.
- 17 Leibniz monadlära – lära där tillvarons innersta beståndsdelar är medvetandeenheter, s k monader.
- 18 »Ecofeminism is the social movement that regards the oppression of women and nature as interconnected. It is one of the few movements and analyses that actually connects two movements. More recently, ecofeminist theorists have extended their analyses to consider the interconnections between sexism, the domination of nature (including animals), and also racism and social inequalities. Consequently it is now better understood as a movement working against the interconnected oppressions of gender, race, class and nature.«
- 19 »A dynamic system of relations wherein any particular manifestation functions simultaneously as a distinct part and the unbroken whole. The parts are not derivate of the whole, nor vice versa. Each aspect constitutes the other.«
- 20 Interdependens – ömsesidigt beroende.
- 21 »Ecocentrism questions the superior position of human beings vis-à-vis nature. However, that human beings are considered part of nature rather than its masters does not deny that humans have unique abilities, for example ones that make it possible for us to dominate, or even manipulate nature.«
- 22 Tolkningskonst (i motsats till positivistisk objektivitet).
- 23 Att sätta miljön och ekologin i centrum för skapelsen.
- 24 Se fotnot 8.
- 25 »Throughout the world today there is a growing awareness of the failings of the Western model of development and a corresponding desire to look for more human-scale, ecological ways of living. If Ladak now succeeds in creating for itself a future which retains the foundations of its traditional past, it will be an inspiring example of how all the various elements of an ecological future fit together.«
- 26 Copyright Hazel Henderson, tryckt med hennes tillåtelse.
- 27 »In Africa, as in many parts of the world, women are responsible for meals and collecting firewood. Increasing deforestation has not only meant increasing desertification, but it has also meant that women

have had to travel further and further afield in order to collect the firewood. This in turn has led to women spending less time around the home, tending to crops, and looking after their children. By staying closer to home, earning income from sustainable harvesting the fruit and timber from trees, women not only can be more productive, they can provide stability in the home. They can also create time for education opportunities -whether for themselves or their children.«

28 »Women are victims of unbelievably horrific atrocities and injustices in conflict situations: this is indisputable. As refugees, internally displaced persons, combatants, heads of households and community leaders, as activists and peacebuilders, women and men experience conflict differently. Women rarely have the same resources, political rights, authority or control over their environment and needs that men do. In addition their care taking responsibilities limit their mobility and ability to protect themselves.«

29 Allt enligt en artikel i Göteborgsposten.

30 »...requires decentralised risk planning strategies that can empower communities and open window for local participation. The most vulnerable in society are also often those most excluded from community decision-making and in many cases includes women. Enabling participation in these circumstances requires long term commitment to social development as part of vulnerability« programmes. » The importance of a gendered perspective on risks and the opportunities raised by risk reduction for a gender sensitive approach to development can be seen from encouraging experiences of civil society groups active in risk reduction and disaster recovery.«

31 »... such labor is often experienced by woman as an oppressive demand, the environment and the human community cannot survive without it. Childrens health and safety depend on regular access to clean water. Traditional medicine and agriculture depend on the biodiversity of an environment that can supply medicines as well as fuel, fodder and food. Caring labor hold together the family and the environment and is inherently interested in future generations. Third world development, therefor, is a feminist project. Its success requires the revaluation of women's caring labor.«

32 Matrilokal – platsbundenhet på mödernet; mannen bosätter sig hos brudens familj, söner och bröder flyttar.

33 Wicca-rörelsen – naturorienterat, modernt häxeri, främst praktiserat i USA.

34 Matrilinejär – härstamning räknas på mödernet, namn efter moderns släkt.

Lotta Hedström

– **Gröna politiker och aktivister** beflitar sig inte tillräckligt mycket med kritik av patriarkatet eller kvinnans frigörelse, och feminister överlag verkar inte prioritera upp miljöarbete eller ekologisk omsorg i tillräcklig utsträckning. Den stora syntesen mellan dessa de två mest omfattande områdena för underkuvande genom mänsklighetens historia, har inte fått ett synligt eller starkt uttryck i organisationer, forskning eller politisk praktik, säger Lotta Hedström i rapporten »En introduktion till Ekofeminism«.

– **Denna skrift är inget försök** till totalöversikt av alla former av feministiskt tänkande. Den syftar istället till att utgöra en INTRODUKTION till en speciell variant av feminism som inte brukar lyftas fram av andra och som ofta gör anspråk på att ha en särskild relation till grönt tänkande och grön politik, säger Per Gahrton.

COGITO

PRIS: 39 KR
ISSN 1653-2783

